

Macháček, Jiří; Balcárková, Adéla; Dresler, Petr; Přichystalová, Renáta; Přišťáková, Michaela

Nemovité archeologické nálezy – základní charakteristika

In: Macháček, Jiří; Balcárková, Adéla; Dresler, Petr; Přichystalová, Renáta; Přišťáková, Michaela.
Břeclav - Pohansko. X., Sídlní areál na Severovýchodním předhradí : archeologické výzkumy v letech 2008-2016. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2021, pp. 22-58

ISBN 978-80-210-9892-3; ISBN 978-80-210-9893-0 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144146>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5 NEMOVITÉ ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY – ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA

Základní charakteristika archeologických objektů zjištěných terénním výzkumem na Severovýchodním předhradí vychází z klasifikace, kterou pro Pohansko vypracoval B. Dostál (*Dostál 1975*, 43–92; *1993a*; *1993b*) a později aplikoval J. Macháček (*Macháček 2007b*; *2010*). Jejich práce se opírá především o data zjištěná výzkumem Velmožského dvorce a řemeslnického areálu v tzv. Lesní školce, kde bylo odkryto 294 staveb velkomoravského i předvelkomoravského stáří (*Macháček 2002a*). Jedná se většinou o zahloubené objekty. Již B. Dostál upozornil na to, že stavby na Pohansku jsou značně rozmanité. Rozlišuje čtvercové obytné zemnice, povrchové kúlové stavby, velké zahloubené stavby, žlabovité objekty, studně a pece, ohniště či výhně. Velký počet kúlových jamek dovoluje soudit, že zde existovalo i značné množství povrchových staveb, jejichž různorodé pozůstatky byly zachyceny především v poloze Velmožský dvorec (*Dostál 1975*, 59–80).

Z hlediska interpretace jsou podle B. Dostála (*Dostál 1987*; *1993a*; *1993b*) nesporné obytné zemnice přibližně čtvercového půdorysu. Otopné zařízení lze předpokládat u všech obytných zemnic, v některých případech však bylo do té míry poškozeno, že na něj usuzujeme pouze z některých indicií. Otopná zařízení se objevují v různých rozích zemnic. Výjimečným jevem je centrálně umístěná pec.

Druhou významnou skupinou staveb z Lesní školky, kterou rozpoznal B. Dostál (*Dostál 1986*; *1993a*; *1993b*), jsou tzv. velké zahloubené objekty. Většinou bývají dlouhé 6–15 m, výjimečně až 19,5 m, široké 1,3–3 m a hluboké 0,5–1,6 m. Měly často stupňovitě upravené dno a vícedílnou půdorysnou dispozici. Otopná zařízení v nich většinou nebývají. V některých případech mohly tyto stavby vzniknout splynutím několika objektů. U některých staveb tohoto typu není možno identifikovat žádné stopy po konstrukci, u jiných se objevují jamky na podélné ose či podél stěn, příp. i mimo zahloubenou část. Jejich nadzemní část mohla v některých případech přesáhnout půdorysné rozměry zahloubení. B. Dostál předpokládá, že většina velkých

zahloubených staveb byla využívána pro výrobně-řemeslnou činnost. V této souvislosti upozorňuje např. na žlaby ve dně obj. 38, které by mohly být pozůstatkem po vertikálním stavu, či na velké množství železné strusky a nástroje, pocházející z dalších objektů tohoto typu. Dostál srovnává velké zahloubené stavby s merovejsko-karolínskými dílnami, např. s *gynaecii* – ženskými textilními dílnami. Některé z nich mohly podle něj sloužit i jako kovářské či bednářské dílny.

Jednoznačně interpretovatelným druhem objektů jsou studny (*Dostál 1990*). V úrovni podloží byly většinou kruhového půdorysu o průměru 1,8–2,6 m. Měly nálevkovitou horní část, která většinou přecházela stupňovitě v pravoúhlou šachtu, výjimečně i plynule ve válcovitou jámu. V pravoúhlých šachtách bylo původně dřevěné bednění, které se ojediněle dochovalo *in situ*. V horních částech zásypu se nacházely větší kameny, v některých případech i žernovy. Dna většiny studní se nacházela v hloubce 1,65–2,2 m od podloží na úrovni šterko-písčité vrstvy, kde již nastupovala voda.

Poměrně často se v Lesní školce vyskytují různá topeniště (*Dostál 1993a*; *1993b*), která bývají nejenom součástí větších objektů, ale jsou i samostatně zahloubena ve volném terénu. Zvláštní skupinu tvoří hliněné kopulovité pece, které se vyskytují ve dvou základních rozměrech a úpravách: menší o průměru 0,6–0,7 m a větší o průměru kolem 1,2–1,4 m s mazanicovým dnem vyloženým kameny a střepy. U menších pecí se často objevují předpeční jámy. Dalším druhem topenišť jsou otevřená ohniště s vypáleným dnem a výhně, v jejichž výplni se nacházejí kousky železné strusky.

Dalším výrazným typem jsou žlabovité objekty (*Dostál 1993a*; *1993b*), dlouhé 3–15 m a široké 0,4 až 1,5 m. Některé jsou mělké (do 0,3 m), většina však dosahuje hloubky 0,9–1 m. Převážně jsou jednoduchého protáhlého oválného půdorysu, výjimku tvoří objekt 256 a 177 s hákovitým půdorysem. Ojediněle se v nich objeví pozůstatky ohniště či kúlové jamky ve dně.

Jiné objekty, které se v Lesní školce vyskytují, lze z formálního hlediska jen těžko dále členit. Jde o jámy

různých rozměrů i tvarů. B. Dostál (*Dostál 1993b*, 44–46) pomocně rozlišuje větší obdélné jámy mělké a hluboké, menší obdélné jámy mělké a hluboké, oválné jámy velké a menší. Objevují se i lichoběžníkové jámy, malé pravouhlé jámy i jámy téměř kruhové, z nichž však pouze jedna má hruškovitý profil a mohla plnit funkci obilnice. Několik jam je zcela nepravidelných. Tyto jámy měly různé hospodářské funkce.

Vedle zahloubených sídlištních objektů bývají výzkumem na Pohansku rozpoznány i povrchové stavby. Interpretace pravěkých a raně středověkých staveb s podlahou na úrovni či nad úrovní tehdejšího povrchu je metodologicky značně komplikovaná (*Vencl 1968*). V důsledku zánikových transformací a poničení povrchových vrstev bývá úroveň jejich podlah ztracena, podobně jako vnitřní výbava včetně otopných zařízení. V našem prostředí je tento typ staveb většinou zachován jen spodními částmi kůlových či sloupových jamek. Na Pohansku, podobně jako v blízkých Mikulčicích, však zůstaly díky intaktnímu terénu v některých případech zachovány *in situ* i součásti povrchových staveb – např. podlahy, topeniště, případně vyzděná nároží a podezdívky u staveb zvláštního určení, jakými byly např. obytné domy (tzv. caminta) velmožského sídla na Pohansku (*Dostál 1975*, 59–70; *Kavánová 1985*; *Mazuch 2012*, 138–140; *Poláček – Bartošková – Mazuch et al. 2019*, 164–172).

5.1 Zahloubené sídlištní objekty

5.1.1 Zemnice

Výzkumy v letech 2008 až 2016 se podařilo identifikovat a prozkoumat celkem šest zemnic (obr. 8). Jedná se o čtvercovité objekty různě zahloubené do podloží, s kamennou pecí nebo jejími zbytky umístěnými zpravidla v rohu na podlaze. Pět zemnic bylo datováno na základě keramického inventáře a radiokarbonového datování do velkomoravského období, jedna zemnice (O186) byla zařazena do starohradištního období.

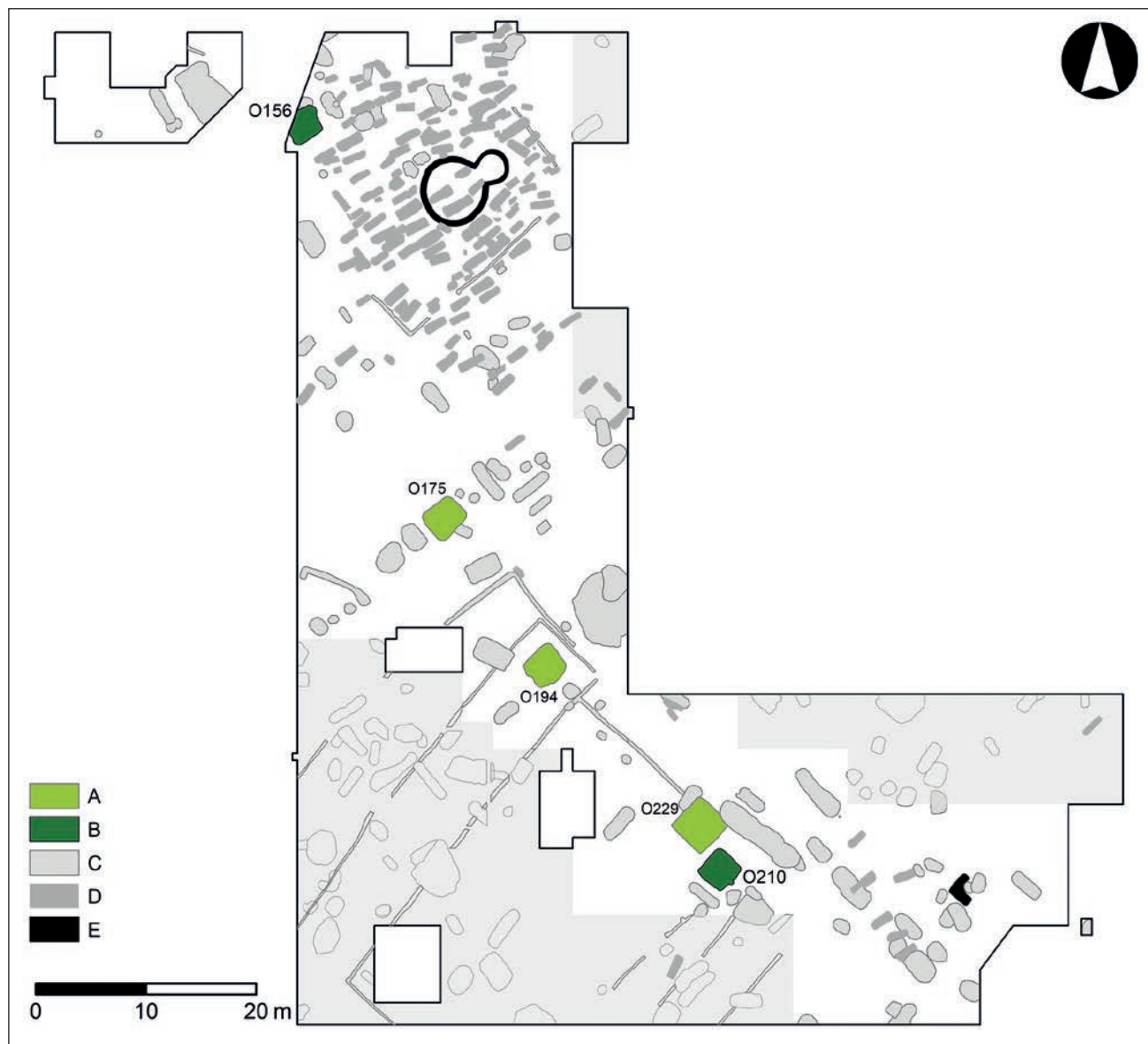
Starohradištní zemnice byla prozkoumána pouze zčásti. Obdélníkový objekt zasahoval pod západní a jižní hranici výzkumu. Byl mělký, zahluboval se pouze 0,16 m pod úroveň začistěného podloží. Jeho půdorys nebyl v sezoně 2018 zachycen a jeho pokračování jižním směrem je diskutabilní. V severním rohu byly zachyceny střední a drobné kameny, které pravděpodobně pocházejí z otopného zařízení. Topeniště nebylo identifikováno. Zda se skutečně jedná o zemnici, může být definitivně vyřešeno jen v budoucnosti dalším výzkumem západní části. Není vyloučena ani jiná interpretace objektu.

Velkomoravské zemnice se nacházejí rovnoměrně na celé prozkoumané ploše. Jsou čtvercového (O210

a O229) až mírně obdélníkového půdorysu (O175). Jejich rozměry kolísají v rozmezí 2,85–3,91 m × 2,75–3,90 m. Stěny jsou výrazně šikmé až svislé, zemnice O194 má jednu stěnu se stupněm a jejich hloubka se pohybuje v rozmezí od 0,10 do 0,87 m, plocha od 7,6 do 14,25 m². Rozměrově zemnice Severovýchodního předhradí výrazně nevybočují ze souboru velkomoravských zemnic prozkoumaných na Pohansku a v jeho širším okolí. Podle členění P. Donata patří spíše k větším obydlím, čímž se více podobají zemnicím z venkovských sídlišť než z Jižního předhradí Pohanska (*Donat 1995*, 80–81), odkud známe mimořádně rozsáhlý soubor 103 zemnic čtvercového i obdélníkového tvaru (*Vignatiiová 1992*, 14–27). Zahloubená obydlí z většiny venkovských sídlišť, datovaných do velkomoravského období, která byla nalezena na lokalitách Břeclav-Líbivá (*Macháček 2001b*), Břeclav-Poštorná – Konopliska (*Kavánová – Vitula 1990*), Kostice – Zadní hrád (*Dresler – Macháček 2014*; *Macháček – Balcárková – Dresler et al. 2013*), Průšánky – Podsedky (*Škojec 2000*), Bojkovice, Dolní Věstonice či Pohořelice, se totiž zdají být obecně větší než zemnice z Jižního předhradí (*Donat 1995*). Obydlí z venkovských osad v oblasti však nemáme doložena v takovém počtu, abychom mohli tuto hypotézu testovat statisticky.

Zemnice jsou orientovány rohy k hlavním světovým stranám. V západním rohu byly prozkoumány kamenné pece nebo jejich zbytky. Pece o velikosti 0,9–1,1 m × 0,8–1,2 m byly z neopracovaných kamenů. Recyklaci žernovů jako stavebního kamene v otopném zařízení jsme zaregistrovali pouze u dvou zemnic, O156 a O210. V obou případech šlo bez výjimky o srovné, výrazně opotřebované žernovy, a to o běhouny i ležáky. Přesněji v rámci velkomoravského období je podle keramického inventáře datována pouze zemnice O156, ale vzhledem ke stratigrafickým pozorováním nelze vyloučit, že by se i v případě zemnice O210 mohlo jednat o stavbu náležející až k pozdní fázi sídliště, kdy bylo k dispozici dostatečné množství opotřebovaných žernovů. Recyklované žernovy byly jako stavební materiál otopných zařízení použity i na jiných zkoumaných areálech, viz zemnice O091/LŠ, O166/LŠ (*Dostál 1987*, 84, 87), a také v zemnicích na Jižním předhradí (*Vignatiiová 1994*, 21). Tam autorka sleduje jejich výskyt zejména při konstrukci topeniště a předpokládá jejich použití zejména při zaklenutí pece, byť žádná pec nebyla prozkoumána nepoškozená (*Vignatiiová 1992*, 22). Topeništní plocha nebyla bezpečně zachycena pouze v případě zemnice O210. U ostatních zemnic šlo o vypálené dno bez výmazu a speciálních úprav.

Vnitřní konstrukce zemnice byla zachycena třikrát. Jedná se jak o sloupové a kůlové jámy konstrukcí nesoucích střechu, tak i o jamky související s vnitřní konstrukcí, pravděpodobně dýmníků nebo jiného vybavení. Nebyly zjištěny úpravy podlah. Pouze

Obr. 8. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Zemnice na ploše výzkumu 2008–2016. A – zemnice s kamennou pecí z běžných kamenů, B – zemnice s kamennou pecí ze žernovů, C – ostatní sídlištní objekty, D – hroby, E – základy kostela a vyzděné nároží. Šedě – plochy prozkoumané v letech 2018–2020.

v případě zemnice O194 by bylo možné uvažovat o dusané části u jihozápadní stěny, ale nelze vyloučit, že se jedná o stejnou geologickou vrstvu, která byla zachycena na dně objektu O188.

Zajímavým jevem, sledovaným v pozdějších výzkumných sezonách na Severovýchodním předhradí i na dříve zkoumaných polohách Pohanska, je způsob likvidace, opuštění a zasypání zemnice. V případech zemnic O175 a O229 je zřejmé, že kamenné pece byly buď rozvaleny, nebo až na malé kameny rozebrány a prostor byl zasypán téměř sterilním materiálem. V zemi O175 se v zásypu objektu nacházela kostra dítěte. Nad zasypanými obydlími byly později postaveny nadzemní domy nebo se tam odehrávaly běžné sídlištní aktivity. Analogickou situaci k zasypaným zemnicím na Severovýchodním předhradí

Obr. 9. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace zemnice O194 s pozůstatkem topeniště v rohu.

Obr. 10. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace kamenné pece a hromadného nálezu železných nástrojů na podlaze zemnice O194.

známe v případě objektu O054/LŠ z prostoru areálu Lesní školka. Zde je terénní situace o to zajímavější, že k objektu patřilo maltou vyzděné nároží. Podle popisu nálezové situace, který publikoval B. Dostál, byla zemnice zasypaná až na pár drobných střepů a zvířecích kostí, víceméně sterilním materiálem a teprve až na tomto zásypu bylo postaveno zděné nároží. Na stejné úrovni byly zachyceny i jednostranně vyhlazené mazanice kry, indikující zřejmě úroveň podlahy povrchové stavby nadzemního domu (Dostál 1987, 69–70). Při podrobnějším pohledu lze jednorázové zasypaní zemnic identifikovat i u dalších zemnic, bohužel dokumentace výzkumu neumožňuje přesnější lokalizaci nálezů. I tak se zdá, že ve většině případů se artefakty nacházely buď těsně nad úrovní podloží, nebo v prvních dvaceti centimetrech výplně zemnic. Spodní partie zemnic byly zaplněny nálezy minimálně, viz O056/LŠ (Dostál 1987, obr. 1a, 76), nebo vůbec, např. spodní vrstva zemnice O091/LŠ (Dostál 1987, 82). V posledním případě bylo otopné zařízení rekonstruováno na jakýsi podstavec. Z publikovaného profilu je však zřejmé, že se jedná minimálně o jednu, či dokonce dvě superpozice následujících domů, a otopné zařízení tak patří spíše k pozdější fázi. Opuštění zemnic a rozebrání kamenné pece bylo sledováno i na Jižním předhradí, kde se v řadě případů

dochovala pouze propálená plocha topeniště a několik drobných kamenů (Vignatiiová 1992, 20).

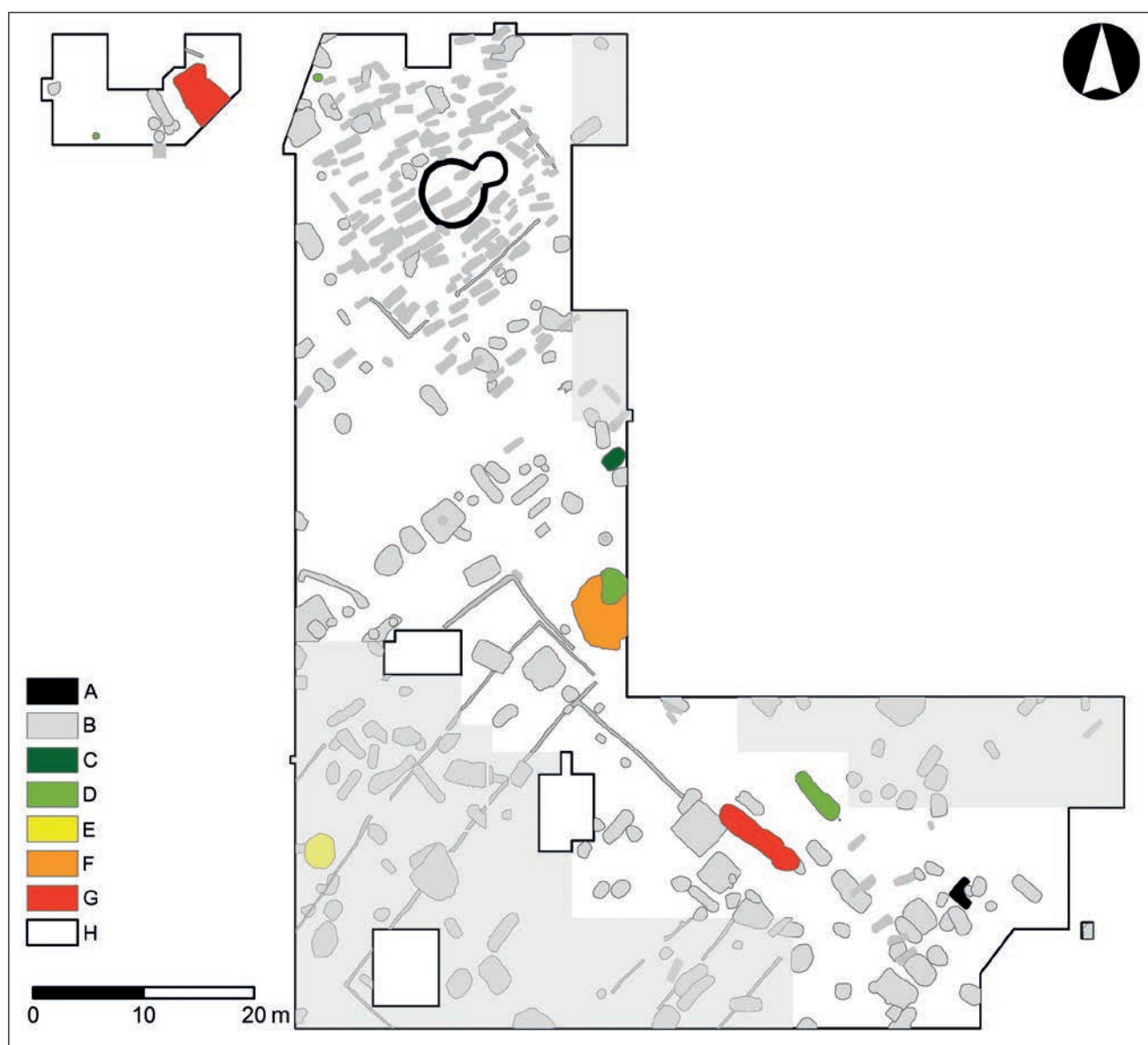
Jednoznačně nejzajímavější velkomoravskou zemnicí je objekt O194 s hromadným nálezem železných předmětů (obr. 9). Zemnice byla umístěna v nároží ohrazení (Z05). Předměty se nacházely v situaci, která naznačovala, že byly uschovány v truhle, jež byla součástí vybavení obydlí (Dresler – Beran 2019, 243). Na podlaze či při stěně zde bylo rozloženo 95 artefaktů – mezi nimi ataše, rukojeti a obroučky ze tří věder, dvě sekerovité hřivny, klíč, různá železná kování, čtyři nákončí, tři průvlečky a dvě přezky, dvě ostruhy, krojidlo, dvě radlice, objímky z kopy, tři srpy, nůžky, pila, sekáč, sekera zvláštního tvaru, vrták, kladivo a unikátní protahovačka na výrobu drátu (obr. 10). Vysvětlení takového nálezů je poměrně obtížné. Jednak netušíme, proč zůstal velice cenný soubor železných nástrojů v zemnici a nebyl odnesen či uloupen, jednak tápeme i v odpovědi na otázku, proč se v domě vůbec nacházel. O nálezů již byla zformulována hypotéza, podle níž zde náradí a ostatní artefakty nebyly ukryty před nepřízní osudu či obětovány, jak se předpokládá u běžných depotů či pokladů, ale víceméně neplánovaně opuštěny (Macháček 2016, 36–37; Macháček – Wihoda 2019, 193–194). Velice podobné spektrum nálezů i jejich kvantitativní zastoupení zmiňují *Brevium Exempla* jako výstavu

(*utensilia*) královských či biskupských hospodářských dvorů ve Franské říši 9. stol. Zmiňovány jsou různé druhy seker, vrtáky, různé řezbářské nástroje (*scrotisan*, *bursa*), malý a velký hoblík (*noil* a *scabo*), kosy, srpy, lopaty a různá dřevěná *utensilia*. Kromě toho se uvádí i *ferramenta*, čili vojenská výstroj, kam bychom mohli zařadit jistě i ostruhy či vojenské opasky s nákončím a přezkami (Elmshäuser 1993; Metz 1966).

5.1.2 Velké zahloubené objekty

Mezi objekty zvláštní funkce řadíme dlouhé zahloubené objekty O207 a O255 (obr. 11). První jsme prozkoumali v roce 2014 a druhý v roce 2016. Objekt O207 byl zčásti narušen výkopem pro elektrický kabel. Klimatic-

ké podmínky na podzim 2014, kdy byl objekt dokopáván, způsobily, že nebylo možné výkop objektu dokumentovat vcelku (obr. 12). Objekt O207 narušil starší objekt 325 (původně označený jako 207a), který téměř celý zničil, a objekt 229, čtvercovou obytnou zemnicí. Objekt O255, zjištěný na ploše za asfaltovou komunikací, pokračoval do hrany výzkumu a nebyl prozkoumán celý. Tvarově i rozměrově náleží objekty do souboru velkých zahloubených objektů, které byly již na Pohansku prozkoumány zejména v areálu tzv. řemeslnického areálu v Lesní školce (Dostál 1986). Zvrstvení zásypu objektu O207 ukazuje na to, že byl zanášen v několika etapách. Odpovídá tomu především chronologie na základě keramiky, kdy různé kontexty mají odlišnou keramickou skupinu. Kromě početného souboru keramiky, v němž bylo možné rozpoznat až 510 kera-

Obr. 11. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Specifické typy sídlištních objektů. A – základy kostela a vyzděné nároží, B – ostatní sídlištní objekty a hroby, C – depozit kamenů, žernovů a rotačních brusů, D – samostatné zahloubené pece, E – studna, F – těžební jáma, G – velké zahloubené objekty, H – prozkoumaná plocha. Šedě – plochy prozkoumané v letech 2018–2020.

mických jedinců, mezi nimi i dvě celé nádoby, pochází z objektu 89 identifikovaných nekeramických nálezů. Jedná se o hliněná závaží ke stavům, jehlu, přesleny, tzv. proplétáčky, kostěná šídla, trn z vochle, zlomky věder (ataše, rukojeti, obroučky), nože, břitvu, brousek, šipky, vytepávací hrot, obroučku kosa, bednářskou pilku, sekáč, poříz, skoby, pásy, plechy, tyčinky, zlomky žernovů a další. Nálezy se nekoncentrovaly v žádné z registrovaných vrstev nebo ve specifické hloubce, ale jsou rovnoměrně vertikálně rozloženy. Objekt O255 je širší, než udává v definici B. Dostál, a také neznáme jeho přesnou délku. Výplň objektu obsahovala kromě početné keramiky také brousky, přesleny, kostěná šídla, tzv. proplétáčky a strusku. Ve výplni byl nalezen volně pohozený fragment lidské lebky.

Fenoménu velkých zahloubených objektů na Pohansku se věnoval zejména Bořivoj Dostál, který je ovšem označil jako stavby, aniž by se pokusil o rekonstrukci nenalezených partií. Bořivoj Dostál definoval velké zahloubené stavby jako jámy 6–15 m dlouhé, 2–3 m široké, někdy poměrně mělké (0,5–0,6 m), jindy značně hluboké (1–1,6 m). Dno má být stupňovitě upravené. Některé nevykazují žádné stopy po konstrukci stěn a střechy, u jiných byly identifikovány kúlové jamky na podélné ose nebo na linii s ní paralelní, podél stěn. Jsou bez otopných zařízení (Dostál 1986, 97). Známe je i z jiných zkoumaných poloh, např. z Velmožského dvorce to jsou objekty 29/VD, O68/VD, 88/VD, 106a/VD a část objektu 87/VD (Dostál 1986, 98), z Žárového pohřebiště objekty 35/ZP, 39/ZP, 53/ZP a 54/ZP (Dostál 1978, 133), z Lesního hrúdu potom objekty 39/LH a 40/LH (Macháček 2005, 122). Největší počet velkých zahloubených objektů, celkem šest, známe z areálu v Lesní školce. Jejich nálezový inventář byl bohatý druhově, nikoliv početně. Při hledání významu těchto objektů použil B. Dostál analogii z Tilledy a interpretoval velké zahloubené stavby, zejména objekty 18–38–49, 103–107–108 a 106, jako textilní dílny, tzv. *gymnaecia*. Svoji rekonstrukci postavil na přítomnosti tkalcovských závaží, přeslenů a tzv. proplétáček ve výplni objektů. Sám však uvádí, že jejich počet v objektech není vysoký, ale podstatná část se nemusela dochovat (Dostál 1986, 132–134). Kritickou revizi těchto velkých zahloubených objektů provedly H. Březinová a R. Přichystalová. Na základě podrobného rozboru tvaru i obsahu velkých zahloubených staveb a ve vztahu k celkovému obrazu distribuce přeslenů a závaží, nalezených na ostatních zkoumaných polohách na Pohansku, nesouhlasí s tvrzením, že lze v těchto objektech potvrdit existenci specializované dílny zaměřené pouze na textilní výrobu (Březinová – Přichystalová 2014, 205), přestože již J. Macháček statistickými analýzami prokázal jednoznačnou souvislost mezi tímto typem objektů a nástroji, které s textilní výrobou souvisí, jako jsou závaží ke stavu, přesleny, kostěné brusle, tzv.

Obr. 12. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace velkého zahloubeného objekt O207.

proplétáčky a brousky k jejich ostření (Macháček 2007b, 156–197; 2010, 208–270). Vztah mezi těmito artefakty a velkými zahloubenými objekty se projevil i na Severovýchodním předhradí. Je však nutné zdůraznit, že výplň objektů ukazuje nejenom to, co odehrávalo uvnitř původních staveb, ale i na to, co se dělo v jejich nejbližším okolí. V případě objektu O207 nelze vyloučit ani jinou funkci, např. skladovací, v podobě velkokapacitní obilní krechtovací jámy (Kunz 2004, 63–64). Nic podobného nebylo dosud v raně středověkém kontextu s jistotou doloženo. Ani v případě Severovýchodního předhradí však pro takovou interpretaci neexistují žádné relevantní důkazy.

5.1.3 Studna

V sezoně 2018 jsme na Severovýchodním předhradí prozkoumali objekt O266, interpretovaný jako studna (obr. 11). I když popis terénních situací prozkoumaných po roce 2016 není náplní této studie, v případě objektu O266 jsme učinili výjimku. Studna totiž poskytl klíčová data pro ukotvení celého sídliště v čase.

Obr. 13. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace studny O266. Dochovaná výdřeva studny v nejspodnější partii.

Objekt O266 byl zachycen na rozhraní čtverců B67–46 a B67–47. Na úrovni začištěného podloží se objekt jevil jako výrazně tmavá nepravidelná kruhová zahloubenina s velkými kameny u severovýchodního okraje. Pod touto vrstvou jsme ve šterko-písčitém zásypu postupně v několika úrovních zachytili zbytky konstrukce výdřevy *in situ* i její další části přesunuté při destrukci studny. Z výplně byl získán keramický materiál, zvířecí kosti, zlomek srpů, pekáč a velký zlomek běhounu žernovu. Na samém dně byly dokumentovány a vyzvednuty dřevěné konstrukční prvky, které byly následně podrobeny dendrochronologické analýze – viz kapitola Dendrochronologické datování (obr. 12).

Objevená studna není první prozkoumanou studnou na Pohansku. Jejich rozpoznávání nebylo ovšem běžnou záležitostí. Bořivoj Dostál při analýze areálu Velmožského dvorce uvažoval o studnách v několika případech (Dostál 1975, 91). Celkem devět studní bylo prozkoumáno od roku 1976 v tzv. řemeslnickém areálu Lesní školka (Dostál 1990). Byly prozkoumány jak studny s dochovanou výdřevou, tak zcela bez ní. Ze studny O203/LŠ, která nebyla při výzkumu kvůli vysoké hladině spodní vody zcela prozkoumána, jsme v roce 2001 při revizním výzkumu vyzvedli dřevěné konstrukční prvky, které poskytly první dendrochronologická data z Pohanska (Dresler – Humlová – Macháček

et al. 2010; Macháček – Dresler – Rybníček 2013). Dvě studny bez dendrochronologicky datovatelných dřevěných součástí byly prozkoumány v poloze Lesní hrůd (Macháček 2005). Při záchranném archeologickém výzkumu Jižního předhradí byly prozkoumány tři studny, jedna z nich s ojedinělou kamennou konstrukcí (Vignatiiová 1992). Čtvrtá studna na Jižním předhradí se objevila v roce 1992 při systematickém výzkumu (Vignatiiová 1994). Na Pohansku byly zachyceny různé konstrukce studní, od vyplétaných až po vyložené kameny. Všechny studny dosahovaly v době svého užívání hladiny spodní vody, která podle všeho měla v 9. stol. stabilní výšku (Košutová 2011).

5.1.4 Pece, otopná a pyrotechnologická zařízení

Při výzkumu byla prozkoumána řada otopných zařízení. Dělíme je na čtyři skupiny: 1) otopná zařízení v zemnicích (obr. 14), 2) otopná zařízení nadzemních domů, 3) pyrotechnologická zařízení pro kovovýrobu, 4) chlebové pece/pekárny.

První skupina, u které není pochyb, že souvisí s vytápěním obydlí, byla důkladněji zpracována v příslušné kapitole o zemnicích, podobně jako druhá skupina,

Obr. 14. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace kamenné pece z rohu zemnice O156 konstruované s využitím žernovů. Uprostřed pece slezská miska, vlevo před pecí zbytky hliněné pražnice.

kteří se věnujeme v kapitole o nadzemních domech. Zde se tak budeme věnovat skupině pyrotechnologických zařízení a chlebových pecí (obr. 11).

První dva objekty, které identifikujeme jako pyrotechnologická zařízení, se tvarově podobají. Byly prozkoumány v severní části plochy za asfaltovou komunikací, která navazuje na kostelní pohřebiště. Jde o kruhové objekty O157 a O252. V prvním případě se jedná o silně propálenou kruhovou krustu na povrchu podloží. Nedaleko se nacházela kúlová jáma K05, vyplněná kusy mazanice. Nelze vyloučit, že spolu souvisejí. Druhým objektem byla kruhová zahloubená jáma se silně vypáleným dnem. V okolí prvního objektu ani v nadloží, hrobech nebo dalších objektech nebyly nalezeny doklady kovářské nebo kovolitecké výroby. V případě druhého objektu byly v okolí nalezeny tři zlomky hliněných tyglíků a odpad z kovovýroby, a to jak v nadloží, tak v zahloubených objektech. Datování objektů do velkomoravského období je v obou případech nejasné a nelze vyloučit, že minimálně objekt O252 může být starohradištní či dokonce časně slovanský. Další zlomky tyglíků se totiž našly ve výplni časně slovanské obilní jámy O256. V tomto případě však mohlo jít i o intruze mladšího materiálu do výplně staršího objektu. Severozápadně od objektu O252 byly na podloží zachyceny zbytky

otopného zařízení ve formě propálené plochy (O251). Na základě keramického inventáře se datuje do časně slovanského období. Je vysoce pravděpodobné, že v uvedené době se do těchto míst koncentrovala kovolitecká činnost.

Zřejmě velkokapacitní pekárnu, z hlediska srovnání v rámci Pohanska, byl podle naší interpretace zahloubený objekt O203 (obr. 15). Při vybírání výplně objektu, který byl nešťastně narušen výkopem pro elektrický kabel, byly v jihovýchodní části identifikovány výrazně propálené vrstvy s hladkou horní plochou a po jejich odstranění jsme v jihovýchodní stěně prozkoumali do stěny objektu zatesaný kupolovitý výklenek s rovným, propáleným dnem a s komínkem ve vrcholu klenby, který vycházel na povrch. Celková délka objektu včetně zatesané části byla 6,3 m, maximální šířka 1,68 m a hloubka 1,05 m.

Průměr výklenku byl cca 1,1 m. Primární tvar s tesanou pecí byl zjevně po nějaké době shledán buď nevyhovujícím, nebo nedostačujícím a pec byla přestavěna. Původní předpecní prostor byl přeměněn v nové topeniště. Jestli bylo také zaklenuto, nemůžeme potvrdit ani vyvrátit. Paleobotanická analýza sedimentů z objektu nezjistila žádné nálezy, které by pomohly blíže určit, jaký druh potravin byl v peci zpracováván. To je ovšem pochopitelné. Pokud bylo obilí a těsto

Obr. 15. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace zatesané kupolovité pece O203.

Obr. 16. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace těžební jámy O178 a relikt zatesané pece O327.

připravováno jinde, nemusely se obilky do blízkosti pece vůbec dostat.

Poslední objekt, který můžeme dle uvažované funkce přiřadit k předcházejícímu, je pec O327, v superpozici s velkou exploatační jámou O178. Objekt O327 byl vytesán do stěny velké jámy. Výklenek o rozměrech 2,2 × 1,3 m nese stopy propálení. Podobná terénní situace se objevila na ploše Velmožského dvorce, kde je objekt O105/VD s pecí zapuštěnou do stěny interpretován jako pekárna (*Dostál 1975*, 315–316, Tab. 318). Podobně interpretované objekty byly ve velkém počtu prozkoumány také na mladohradištní lokalitě Kostice – Zadní hrúd (*Macháček – Balcárková – Dresler et al. 2013*).

5.1.5 Těžební jáma

Soustava dvou objektů (O178 a O327) byla zřetelná již na současném povrchu jako výrazná terénní deprese (obr. 11). Po odstranění nadložní vrstvy byl ve čtvercích B62–41 a B62–42 zachycen rozsáhlý nepravidelný půdorys o rozměrech 7,7 × 5 m, tj. 27,85 m² (obr. 16). Vzhledem ke své velikosti byl rozdělen na několik sektorů a postupně ve dvou sezonách prozkoumán. Na profilech bylo viditelné rozdělení do několika úrovní. Hned ve svrchní vrstvě, v části objektu na úrovni podloží, byla zachycena výrazná, plošně ohraničená vrstva kamenů. Jde o stratigraficky mladší objekt, který byl dodatečně označen jako O327 a interpretován jako pozůstatek pece, která se částečně zahlubovala i do stěny velké jámy. Z její zhroutené konstrukce neznámého tvaru snad pocházely i zmíněné kameny.

Pec O327 svědčí o dalším využívání částečně zanešené velké jámy, kterou označujeme jako objekt O178 a řadíme k ní vrstvy ležící stratigraficky pod pecí. Z výplně pochází různorodý soubor nálezů ve zlomcích. Jde o součásti vědra, brousky, břitvu, klíč, nože, přesleny, skoby, tyčinky, šídlo, žernovy a zlomek rotačního brusy. Nálezy se většinou nacházely ve svrchní vrstvě, která souvisí s finální zánikovou fází celého komplexu. Funkce jámy O178 je pravděpodobně stejná jako u rozsáhlého objektu 6 z Lesní školky (o rozměrech 15 × 10 m), kde se podle B. Dostála těžila hlína na výrobu keramiky, omazávání stěn domů apod. Vzhledem k nálezům žernovů a pražnic se uvažuje alternativně i o mlýnu (*Dostál 1993b*, 43).

5.1.6 Depozit kamenů a žernovů

Výplň objektu O164 byla identifikována již v nadložní kulturní vrstvě čtverce B62–39, v úrovni raně středověkého povrchu (obr. 11). Jedná se o jámu oválného půdorysu (2,3 × 1,5 m, hloubka 1,06 m) vyplněnou vrstvou hustě sypaných kamenů, žernovů a fragmentů dalších artefaktů. V úrovni raně středověkého po-

vrchu se nacházel příkrov z drobných kamenů, které musely projít záměrnou selekcí. Níže již převažovaly větší či velké kameny a žernovy, které se zde objevují jak v celých kusech, tak i ve zlomcích. Při postupném snižování JZ a později SV poloviny objektu jsme zjistili, že v jámě takřka chybí půdní sediment. Spolu s neopracovanými i opracovanými kameny a žernovy se zde nacházely zlomky rotačních brusů, brousek, přeslen, nůž, zvířecí kost, rybí kosti a šupiny či fragmenty keramiky (obr. 17). Žernovy, brusy ani opracované kameny nevytvářejí mezi kameny žádné shluky. Jeden brus bylo možné složit celý. Žernovy byly zastoupeny jak ležáky, tak i běhouny v poměru 4 : 5 v případě celých či skoro celých kusů (celkem 9 ks), ve zlomcích byl podíl ležáků a běhounů 10 : 10 (u dalších čtyř zlomků nebylo možné typ žernovu určit). Na některých žernovech byly identifikovány výřezy pro papřici (obr. 18). Z hlediska petrologického jsou žernovy vyrobeny většinou z importovaných surovin typických pro Pohansko i Valy u Mikulčic, tedy svoru a ryolitu (*Přichystal 2013*). Jeden exemplář však byl vyroben z atypického amfibolitu a čtyři z terciárního vápence. Rotační brusy různých průměrů a různé tloušťky byly z pískovce. Zajímavé jsou čtyři kameny, které považujeme za stavební články. Nesou stopy po opracování a úpravách. Že byl kámen v prostoru Severovýchodního předhradí opracováván, je doloženo jednoduchými sekáči či dláty nalezenými v objektech i nadložní vrstvě (O194, O207, B58–46) i kamenickým dlátem nalezeným v sezoně 2018 ve čtverci B64–46. Z hlediska interpretace chápeme objekt O164 jako sklad kamenné suroviny (*Přišláková 2016*). Vyloučit však nelze ani jiný, např. symbolický smysl tohoto extrémního depozitu, pro který by svědčila i zvláštní struktura výplně jámy – především selekce drobných kamenů v povrchové vrstvě, která evokuje kamenné překryvy hrobů, jak jsme je zaregistrovali na blízkém pohřebišti (*Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016*, 35–38). Jednoznačnou interpretaci mysteriózního objektu však nejsme schopni poskytnout.

5.1.7 Ostatní sídlištní jámy

Většinu prozkoumaných objektů na Severovýchodním předhradí tvořily jámy různého charakteru a patrně i různé funkce. Podle jejich rozměrů a tvarů v půdorysu jsme je rozdělili na obdélníkové, kruhové, oválné, vanovité a žlabovité (obr. 19).

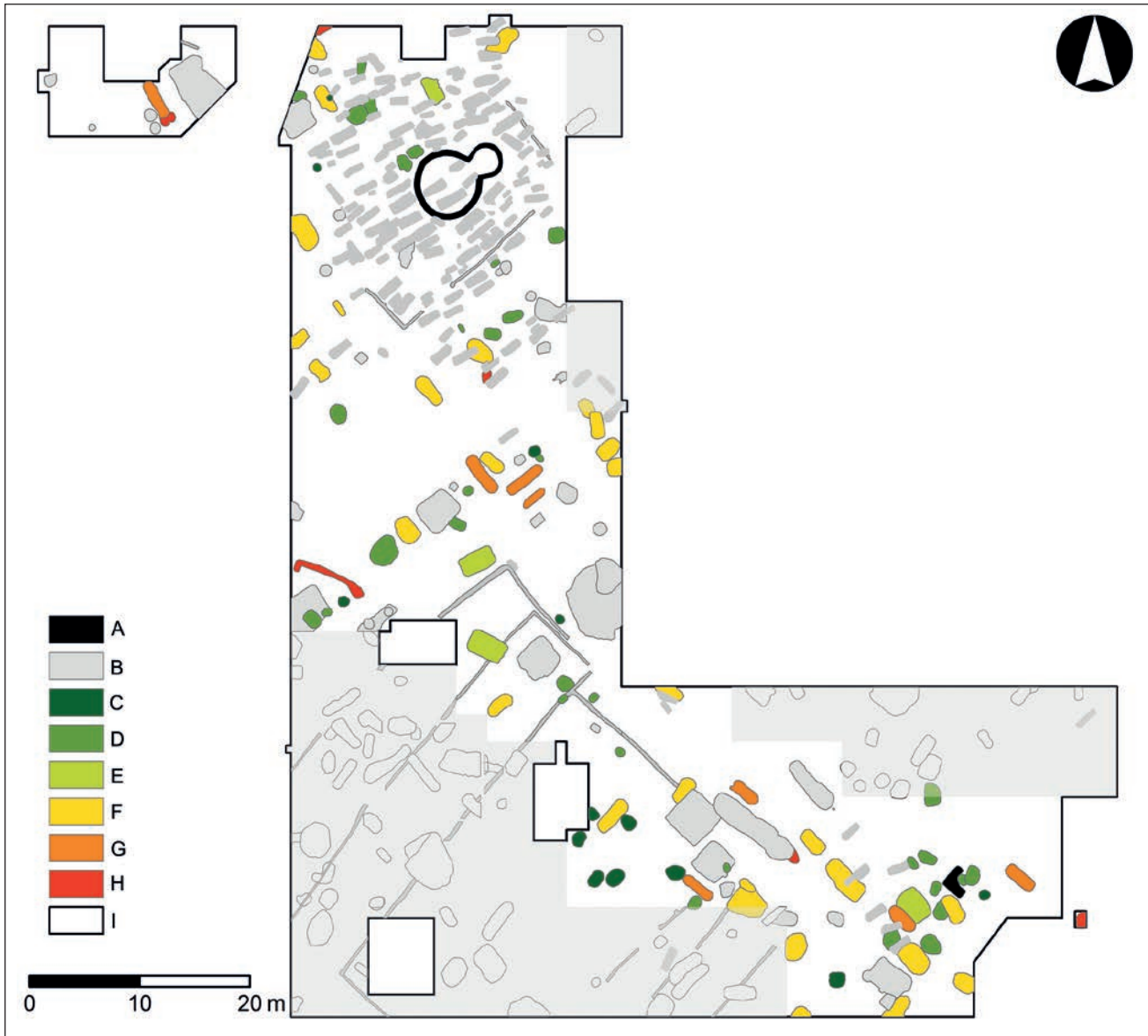
Nejmenší skupinu tvoří jámy obdélníkového tvaru (3 objekty), dlouhé 2,7–3,46 m, široké 1,4–2,11 a 0,25–0,48 m hluboké. Dvě jámy se zahlubovaly do podloží, v případě objektu O165 však nedosáhl výkop objektu ani podloží. Z výplně objektů byla získána keramika, zvířecí kosti, rybí kosti a mazanice. Do keramické skupiny VM4 bylo možné zařadit pouze objekt O137.

Obr. 17. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace depozitu kamenů, žernovů, rotačních brusů a opracovaných článků O164. Charakter výplně objektu v řezu.

Obr. 18. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Žernovy a opracované kamenické články z depozitu O164.

Obr. 19. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Prostorová distribuce nespécifických objektů podle tvaru. A – základy kostela a vyzdžené nároží, B – ostatní sídlištní objekty a hroby, C – kruhové objekty, D – oválné objekty, E – obdélníkové objekty, F – vanovitě objekty, G – žlabovité objekty, H – jiné objekty, I – prozkoumaná plocha. Šedě – plochy prozkoumané v letech 2018–2020.

Ostatní objekty pouze obecně do velkomoravského období.

Druhá, co do počtu, je skupina kruhových jam (5 objektů). Jejich průměr kolísá od 0,6 do 1 metru, hloubka od 0,10 do 0,4 m. Z jejich výplně pochází hlavně keramika, v objektu O149 byl brousek a v objektu O179 železná přezka. Žádný z objektů nebyl datován přesněji než do velkomoravského období.

Nejpočetnější skupinou jam podle tvaru půdorysu jsou různě veliké oválné jámy (33 objektů). Jejich délka kolísá v rozpětí od 0,7 do 2,5 m, šířka od 0,38 do 2,2 m a hloubka od 0,1 do 0,7 m. Kromě keramiky, zvířecích a rybích kostí a mazanice bylo pouze dvanáct objektů nálezově bohatších. Jde o jednotlivé zlomky železných kování věder, brousky, tyglík, blíže neurčený nástroj, kování a železné zlomky. Do keramických skupin byly

zařazeny pouze dvě oválné jámy, a to shodně do skupiny VM4, ostatní opět byly zařazeny obecně do velkomoravského období.

Vanovité jámy, hluboké i mělké, jsou jedním z nejčastějších typů objektů (27 objektů). Objekty mají příčný i podélný profil neckovitý. Jejich délka je proměnlivá od 1,7 do 4,25 m, šířka od 0,8 do 1,8 m. Podle hloubky je dělíme na mělké (hloubka do 0,4 m) a hluboké (až 1,3 m). Řada vanovitých objektů nebyla dokopána a zachází do profilu. Z objektů byly získány kromě běžného inventáře také železné kroužky košil, brousky, přezky, hřivny, blíže neurčený nástroj, korálky, zlomky skleněných nádob, náušnice, přesleny a zlomky závaží. Z těchto objektů si největší pozornost zaslouží objekty O150, O164 a O205. V prvním z nich byl ve výplni objeven kroužek brnění, nůž, skleněný korálek a olo-

Obr. 20. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace jižní poloviny výplně žlabovitého objektu O147.

Obr. 21. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace výkopu žlabovitého objektu O171, který se nacházel v těsné blízkosti nadzemního domu ND166.

věný křížek (Přichystalová 2013), druhý byl plný neopracovaných kamenů, žernovů, brusů, a dokonce několika opracovaných kamenných článků. Poslední z nich

byl objekt, z jehož výplně pochází několik zlomků skla a skleněných nádob, kování pochvy meče, náušnice, měděné plíšky, přesleny, zlomky závaží i další běžné

nálezy. Datování objektů na základě keramického inventáře neumožňuje nějaký obecný závěr. Byly zařazeny do skupiny VM3 až VM5 nebo obecně do velkomoravského období.

Žlabovité objekty jsou početně malou, ale zajímavou skupinou zahloubených jam (8 objektů). Nacházejí se v těsné blízkosti povrchových otopných zařízení, a tedy rekonstruovaných nadzemních domů (obr. 20–21). Jejich délka je v rozpětí od 2,5 do 4 m, šířka od 0,7 do 1,25 m. Hloubka kolísá od mělkých jam s hloubkou 0,2 m až po hluboké jámy do 0,7 m. Jejich výplň byla většinou sytě černá, humusovitá. Jámy jsou bohaté na keramický materiál a zvířecí kosti. Z dalších nálezů dominují zlomky kovových součástek věder, brousky, kroužky brnění, zlomky ostruh, fragment skla, přesleny apod. Lze se domnívat, že žlabovité jámy byly vyhloubeny při stavbě nadzemních domů za účelem získání stavebního materiálu, příp. jako součást jeho konstrukce (drenáže apod.). Poté byly zaplněny odpadem.

Poslední skupinou jsou objekty neurčitého tvaru bez blíže určité funkce. Jsou to většinou zčásti prozkoumané nebo mladšími objekty téměř zcela zničené starší jámy.

5.2 Nadzemní sídlištní objekty

5.2.1 Nadzemní domy s otopným zařízením

Identifikace domů postavených na původním povrchu, dále nazývaných jako nadzemní domy, je i v prostředí Pohanska velmi složitá a často bývají přímo v terénu objeveny jen díky náhodě a poučené intuici. Nejbezpečnějším indikátorem přítomnosti povrchové stavby je otopné zařízení či jeho zbytky. Jde o pec, ohniště, topeniště nebo i kumulace kamenů a mazanice, zachycené terénním výzkumem na úrovni původního, tj. velkomoravského povrchu. Jejich identifikace je možná jen díky metodice výzkumu a intaktnímu nadložnímu horizontu. Ovšem ani zamýšlená metodika není samospásná a některé méně nápadné pozůstatky nadzemních domů mohou během terénního výzkumu uniknout pozornosti.

Povrchová otopná zařízení byla identifikována při snižování nadložní vrstvy. Jde o pozůstatky (spodní části) kamenných pecí, jejichž původní tvar byl s největší pravděpodobností stejný nebo velice podobný otopným zařízením v zemnicích. Jedná se o čtyři otopná zařízení, u kterých je možné rekonstruovat základní tvar: O135, O166, O167 a O225 (obr. 22). Rozměry pecí byly poměrně jednotné (0,9–1 × 0,9–1,1 m). V dalších čtyřech případech šlo pouze o rozvalené pozůstatky bez konstrukce dochované *in situ*, příp. o vypálené otopné plochy. Jde o objekty O168, O169, O202 a O226. Rozměry není možné s jistotou rekonstruovat. Poslední otopné zařízení na původním povrchu jsme rozpoznali uvnitř zděného kamenného nároží v objektu O224.

Nadzemní dům ND135

Od roku 2008 do roku 2016 jsme takto identifikovali osm nadzemních domů. Byly rozpoznány nejen díky zmíněným otopným zařízením, ale někdy také díky prostorové analýze keramiky, mazanice a zvířecích kostí v nadložní vrstvě. Prvním takovým domem byl nadzemní dům ND135, jehož pec (viz popis objektu O135 v Katalogu archeologických pramenů) a koncentraci keramických nádob v okolí jsme zachytili již při výzkumu v roce 2009 a jeho výzkum dokončili v sezoně 2012. Nachází se ve čtvercích B66–37, B66–38, B67–37 a B67–38. Velikost zastavěné plochy, přibližně 7,5 × 5 m, byla odhadnuta na základě prostorové analýzy mazanice v nadložní vrstvě. Keramika z objektu O135 byla přiřazena ke skupině VM5. Rekonstruované stratigrafické vztahy ukazují na to, že se skutečně jedná o jeden z nejmladších objektů. Pod předpokládanou podlahou se nacházejí stratigraficky starší zahloubené objekty, např. O152, a dokonce i hroby H97 a H195.

Nadzemní dům ND166

Další nadzemní dům byl identifikován při skrývce nadloží v roce 2013 ve čtvercích B63–39, B63–40, B64–39 a B64–40. Nadzemní dům ND166 se jevil jako plošně omezená čtvercová vrstva o rozměrech 5,2 × 4,7 m z černého hlinitopísčitého zasypu s příměsí jílovitohlinitých fragmentů trojúhelníkovitého nebo lichoběžníkovitého průřezu. Uprostřed tohoto plošného útvaru se nacházely zbytky otopného zařízení (viz popis objektu O166 v Katalogu archeologických pramenů). Pod čtvercovou vrstvou byl objeven dlouhý žlabovitý objekt O171, orientovaný JZ–SV, do kterého se vrstva mírně propadla. Další žlabovitý objekt, O170, lemoval čtvercovitou vrstvou na jihozápadní straně. Nebylo zjištěno, že by se vrstva do něj propadala. Do výplně objektů O179, O180 a O183 a do hrobu H203, které se nacházely pod vymezeným čtvercem, se vrstva nepropadala. Vrstva s jílovitohlinitými fragmenty je s největší pravděpodobností pozůstatkem nevypáleného výmazu stěn dřevěné stavby, která popadala na podlahu.

Nadzemní dům ND167

Jihozápadně od ND166 bylo v nadloží čtverců B64–40, B65–40 a B65–41 identifikováno další rozhraní vrstev a otopné zařízení postavené na původním povrchu (viz popis objektu O167 v Katalogu archeologických pramenů). Rozhraní může být pozůstatkem podlahy nadzemního domu ND167 nebo spadlé stěny nadzemního domu ND166. Rekonstruovaný tvar ND167 vychází ze širší nálezové situace, přičemž předpokládáme, že domy respektovaly komunikaci, která v jejich bezprostředním sousedství na severozápadní straně probíhala. Tvar a rozměry ND167 jsou čistě hypotetické. Vzhledem k tomu, že v těsné blízkosti otopného zařízení O167 byla prozkoumána intencionálně zasypaná zemnice O175, domníváme se, že zasypávaný prostor

Obr. 22. Břeclav – Pohansko. Nadzemní domy identifikované podle přítomnosti nadzemních otopných zařízení. A – hypotetický půdorys nadzemního domu, B – zahloubené objekty, C – pece v nadloží, D – hroby, E – základy kostela a vyzděné nároží. Šedě – plochy prozkoumané v letech 2018–2020.

mohl být využit ke stavbě nadzemního domu, který byl nad opuštěnou zemnicí vybudován. Nadzemní dům ND167 dále překrývá pravěký objekt O200 a objekt O199, který byl narušen zemnicí O175. Maximální rozměry domu odhadujeme na 5×7 m.

Nadzemní dům ND168

Další nadzemní dům ND168 byl identifikován a rekonstruován v roce 2014 na základě přítomnosti povrchového otopného zařízení (viz popis objektu O168 v Katalogu archeologických pramenů), prostorové analýzy mazanice a plošně omezené koncentrace kamenů. Nejvýraznější pozůstatky se nacházejí ve čtvrcích B61–44, B61–45, B62–43 až B62–45 a B63–44. Otopné zařízení bylo zřejmě bez kamenné konstrukce. Mazanice a kameny nás zaujaly již při odstraňování první nadložní

vrstvy. Přítomnost otopného zařízení potom hypotézu nadzemního domu potvrdila. Distribuce kamenů naznačuje, že konstrukce domu jimi mohla být podložena. Prostorová analýza mazanice v nadložní vrstvě vykazuje výraznou koncentraci v severním rohu rekonstruovaného půdorysu, nicméně je zřetelná i na severozápadní straně, kde lze počítat s možným rozšířením stavby – jakýmsi přístavkem. Tuto hypotézu podporuje i distribuce kamenů v nadloží. Ostatně na základě sledování rozložení kamenů nelze vyloučit ani mnohem větší půdorys stavby, který mohl dosahovat rozměru $5,5 \times 8,5$ m. Existenci nadzemního domu také podporují nekeramické nálezy v nadloží, zejména klíč nalezený u jihozápadní strany. Rekonstruovaný nadzemní objekt ND168 překrývá několik kruhových indiferentních objektů O182, O184, O211 a O220 a žlábek Z06.

Obr. 23. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace nadzemního domu ND166 na úrovni velkomoravského komunikačního horizontu s pozůstatky otopného zařízení.

Obr. 24. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace pozůstatků otopného zařízení nadzemního domu ND166 po preparaci.

Některé z kruhových objektů narušily žlábek, proto je lze bez problému zařadit mezi velkomoravské objekty. Pochopitelně se může také jednat o jámy související s fungováním nadzemního objektu nebo sousední zemnice O194.

Nadzemní dům ND169

Další nadzemní dům ND169 jsme na základě přítomnosti povrchového otopného zařízení (popis viz objekt O169 v Katalogu archeologických pramenů) rekonstruovali jihozápadně od nadzemního domu ND166. Jedná se především o čtverce B62–40, B63–40, B63–41, B64–40 a B64–41. Rekonstrukce nadzemního domu je čistě hypotetická a přisuzujeme mu stejné rozměry jako stavbě ND135. Pokud odpovídají skutečnosti, pak by nadzemní dům ND169 překrýval zahloubený žlabovitý objekt O177 a nepravidelný objekt O190.

Nadzemní dům ND202

Další nadzemní dům, zachycený v roce 2014, byl identifikován až dodatečně po vyhodnocení nálezné situace na ploše výzkumu z roku 2019. Jedná se o objekt ND202 rekonstruovaný do prostoru okolo pozůstatků otopného zařízení v nadložní vrstvě (viz popis objektu O202 v Katalogu archeologických pramenů) a na základě kumulace kamenů, keramiky a mazanice ve čtvercích B59–47, B59–48, B60–46 až B60–48 a B61–47. V nadložní vrstvě, ve vymezeném rekonstruovaném tvaru, se nacházely výrazné kumulace kamenů, keramiky a mazanice. Rekonstruovaný tvar je opět přibližný a vzhledem k distribuci kamenů v nadloží nelze vyloučit buď další nadzemní domy či stavby v těsné blízkosti, nebo i mnohem větší rozměry samotného nadzemního domu ND202. Rozptyl kamenů může být i důsledkem dalších sídlištních aktivit obyvatel na tehdejší povrchu. Bohužel nejsme schopni rekonstruovat jasně stratigrafické vztahy nadzemního domu a šesti zahloubených objektů v okolí, např. zemnice O210 a žlabu Z08.

Nadzemní dům ND225

Nadzemní dům ND225 byl rekonstruován na základě povrchového otopného zařízení. Byl prozkoumán v roce 2015 a nacházel se na jižním okraji zkoumané plochy ve čtvercích B56–49, B57–48, B67–49 a B58–49. Zbytky kamenné pece (viz popis objekt O225 v Katalogu archeologických pramenů) se nacházely v nadložní vrstvě nad starohradištním zahloubeným objektem O234 a velkomoravským objektem O249. Plošná rekonstrukce vychází z analogie nadzemního domu ND166. Západní roh rekonstruovaného půdorysu překrývá objekt O233, datovaný taktéž do starohradištního období.

Nadzemní dům ND225 mohl být součástí usedlosti náležející k nadzemnímu domu ND202, nebo mohl patřit k usedlosti nadzemního domu s kamenným nárožím ND224, který je popsán v samostatné kapitole.

Nadzemní dům ND226

Dodatečně byl vytvořen hypotetický nadzemní dům ND226, a to na základě otopného zařízení v nadloží, které přímo souvisí se zahloubeným objektem O226. Prostorová analýza mazanice v nadloží v těchto místech ukazuje zvýšenou frekvenci. Nadzemní dům ND226 by vyplňoval prostor mezi ND2020, ND225 a zahloubeným objektem O205, ve čtvercích B57–48, B56–47 a B58–48, čímž domy vytvářejí zajímavé uskupení. Pochopitelně není jisté, že všechny tři nadzemní domy stály ve stejné době. Upřesnění přinese až analýza keramického materiálu z nadložní vrstvy.

Rekonstruované domy výrazně mění vnímání prostorového dělení prozkoumané části sídliště. Informace, které zde publikujeme, však nejsou úplné, protože minimálně další tři nadzemní domy jsme identifikovali ve výzkumných sezonách 2018 a 2019, jejichž vyhodnocení není náplní této studie. Studium prostorové distribuce nejfrekventovanějších nálezů – keramiky, mazanice a zvířecích kostí – ukazuje na možnou existenci dalších nadzemních domů nebo staveb: např. v severovýchodním rohu zkoumané plochy – v prostoru, který sousedí s kostelním pohřebištěm a kde bylo na začistěném povrchu podloží identifikováno nároží žlábků, či v ploše za asfaltovou komunikací, kde jsme v roce 2016 zachytili mezi objekty O252 a O253 zajímavou vrstvu, která by snad mohla být útržkem podlahy nadzemního domu. Kromě tří kamenů se však v nadloží neobjevily žádné nálezy, které by tuto domněnku potvrdily. Blízký žlabovitý objekt O253 je nicméně podobný ostatním objektům stejného typu, které byly prozkoumány v těsné blízkosti některých nadzemních domů na Severovýchodním předhradí.

I v jiných částech Pohanska byly při terénních výzkumech zachyceny stopy nadzemních domů. Rozsáhlý soubor pozůstatků takových staveb pochází z areálu Velmožského dvorce (*Dostál 1975*, 52–56). Další příklady známe i z Lesní školky, byť zde byla pravděpodobně většina povrchových otopných zařízení zničena při novodobé lesnické činnosti (*Dostál 1987*, 69–70). Pozůstatky nadzemního domu O28/R15 s hliněnou pecí zůstaly zachovány díky překrytí vnitřní destrukcí opevnění Pohanska (*Dostál 1979*, 85–89). Starší výzkumy odkrývaly doklady o nadzemních domech i přímo na Severovýchodním předhradí, odkud známe další osamocená otopná zařízení v kombinaci se žlabovitými objekty (*Dostál 1978*). Bohužel metodika starších výzkumů zde vylučuje detailnější prostorovou analýzu a následnou rekonstrukci velikosti nadzemních domů.

Naše představy o stavebních konstrukcích nadzemních domů jsou vyloženy hypotetické, nicméně předpokládáme, že šlo o srubové stavby, jak napovídají nálezy mazanic s trojúhelníkovým průřezem, známé i z jiných poloh Pohanska (*Zavadilová 2011*). Zřejmě se nebudou příliš lišit od staveb z jiných velkomoravských center (*Kavánová 1985; Mazuch 2012*, 138–140; *Poláček*

– Bartošková – Mazuch et al. 2019, 164–172). Speciální úpravy podlah v podobě písčitých či jílových navážek, jak je známe např. ze sousedních Valů u Mikulčic, jsme však na Pohansku zatím s jistotou nezachytili (Mazuch 2012; 2013)

5.2.2 Nadzemní dům se zděným nárožím ND224

Nejzajímavější z nadzemních domů byl prozkoumán v roce 2015 ve čtvercích B55–47, B55–48 a B56–47 na jihovýchodním okraji zkoumané plochy. Jedná se o nadzemní dům se zděnou podezdívkou. První příznaky stavby vyzděné na maltu jsme zaregistrovali v kritních na ploše situované téměř na hraně jihozápadního okraje vyvýšeniny Severovýchodního předhradí. Po odstranění drnu a následném snižování nadložní vrstvy v těchto místech se nám nejprve podařilo vy-preparovat plošně omezenou destrukci kamenů a malty o rozměrech 7,2 × 4,5 m orientovanou delší osou ve směru SZ–JV (obr. 25). Destrukce nemá pravidelný tvar, ale na jižní polovině prozkoumané plochy se přibližně od poloviny délky rozšiřuje o jeden metr jihozápadním směrem (viz detailní popis objektu O224 v Katalogu archeologických pramenů). Destrukce byla narušena novověkým žlábkem probíhajícím jižně od okrasné lichtenštejnské aleje, výkopem pro strom aleje a dalšími novověkými žlábkami neznámé, snad lo-vecko-chovatelské funkce (viz kapitola Recentní stavby). Skrz destrukci prorůstaly kořeny nedaleko stojícího stromu. Destrukce není kompaktní, ale objevují se v ní menší i větší prázdná místa. Na severovýchodním okraji destrukce jsme již po odstranění a preparaci první nadložní vrstvy identifikovali pravouhlé nároží z kamenů spojených maltou o maximálních rozměrech 1,93 × 1,93 m a šířce zdiva 0,6 m. Po dalším snížení a odstranění destrukce kamenů a kousků malty bylo nároží ponecháno na soklu a takto bylo i po ukončení výzkumu zakonzervováno. V prostoru vnitřního rohu byla prozkoumána popraskaná mazanice o kra nepravidelného tvaru o rozměrech 0,45 × 0,35 m. Kra, kamenné maltou spojené nároží i destrukce kamenů a malty ležely na úrovni velkomoravského povrchu (obr. 26). Po odstranění destrukce, na začistěné úrovni původního povrchu, bylo možné rozpoznat výplň zahloubených objektů O240 a O241, které jsme později po odstranění zbytků nadložní vrstvy zachytili i na úrovni podloží. V jejich výplni byly nalezeny zlomky malty i kusy hlazených maltových omítek. Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že oba objekty byly vyhloubeny v době výstavby či existence nadzemního domu se zděným nárožím, a jsou tedy jeho součástí.

Na profilu viditelné drobné malty v nižších partiích jsou důsledkem bioturbací. Malta je s největší pravděpodobností pozůstatkem konstrukce stěn nadzemního

domu. Vzhledem ke tvaru a velikosti se domníváme, že šlo o výmaz srubové stěny a omítku.

V okolí stavby se vyskytovaly zahloubené objekty, které však nelze podle nálezů přesněji datovat. Na základě přítomnosti či absence malty v jejich výplni je dělíme takto: 1) objekty, které byly vyhloubeny a zasypány dřívě, než byla postavena nebo destruovala maltová konstrukce, 2) objekty současné se stavbou, 3) objekty zahloubené až po zániku stavby a 4) objekty, ve kterých sice fragmenty malty byly nalezeny, ale vzájemná poloha nadzemního domu a zahloubených objektů neumožňuje jejich vztah definovat. Do první skupiny náleží kruhový objekt O245 a oválný objekt O242. Tyto objekty byly přímo pod destrukcí, ovšem bez jediného kousku malty. Druhá skupina je reprezentována objekty O227, O240 a O241. Kousky malt jsou rovnoměrně rozptýleny v jejich výplni. Výjimkou je žlabovitý objekt O227, kde malta byla nalezena úplně ve spodní vrstvě, v hloubce 0,4 až 0,6 m. V případě objektů O240 a O241 předpokládáme, že byly vyhloubeny v době fungování domu a malta se dostala do výplně až bioturbacemi. Do třetí skupiny patří objekt O244, který zřejmě narušil destrukci. Poslední skupina objektů je typická nálezem drobných fragmentů malt ve výplni objektů bez definovaného stratigrafického vztahu k destrukci nadzemního domu ND224. Jde o jámy O205, O230, O232, O235, O236 a O238, které buď mohou souviset se stavbou nadzemního domu a manipulací s maltou, která se dostávala i do širšího okolí, nebo se malta do zásypu dostala až po zániku nadzemního domu. V takovém případě by však dům musel zaniknout už někdy během existence sídliště.

Rekonstrukce nadzemního domu ND224, jehož nedílnou součástí je kamenné nároží O224, vychází z pozorování malto-kamenné destrukce, sledování prostorových vztahů mezi destrukcí domu a okolními zahloubenými objekty i z analogií z Velmožského dvorce a Lesní školky. Kamenná nároží nebo pásové podezdívky, spojené maltou nebo jen hlínou, jsou ve většině případů založeny na původním povrchu, jako např. objekt O25/VD (Dostál 1975, 420), O54/LŠ (Dostál 1987, obr. 4). Pouze některé stavby v areálu tzv. Velmožského dvorce využily základový žlab zahloubený z raně středověkého povrchu až na úroveň podloží, jako např. O37/VD a O82/VD (Dostál 1975, 423). Rekonstruovat velikost domů s kamennými podezdívkami a nárožními lze nejjistěji podle situace na Velmožském dvorci. Ty se zde nacházely především v rezidenční části dvorce na severozápadní straně.

Nejllepší analogií je nadzemní objekt O37/VD se zděným kamenným nárožím. Délka ramen nároží objektu O37/VD byla 1,85 a 1,9 m a založeno bylo až na úrovni podloží. K vnitřní straně přiléhalo ohniště, které se na rozdíl od našeho případu dochovalo mnohem lépe, protože k jeho konstrukci byla použita

Obr. 25. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace destrukční kry nadzemního domu ND224 tvořené maltou a kameny.

malta. B. Dostál odhadl šířku objektu na 5 m, délku nebylo možné stanovit, nejdále však objekt mohl zasahovat k sousednímu objektu 35/VD, se kterým mohl podle B. Dostála vytvářet jednu stavbu (Dostál 1975, 281–282).

Na maltu zděné nároží objektu O82/VD mělo ramena dlouhá 1,3 a 1,58 m. V prostoru nároží nebyly zachyceny žádné stopy po ohništi, ale B. Dostál jej analogicky předpokládal. Rozměry stavby odhadl na základě pozice nároží a pruhu malty na protější straně na 4,5 × 4,5 m (Dostál 1975, 300).

Asi nejpřesnější rozměry nadzemního domu postaveného na maltové podezdívce pocházející z objektu O25/VD. Objekt náležející do soustavy rezidenčních staveb severozápadní části dvorce měl rozměry 5,8 × 7,8 m (Dostál 1975, 274).

Kamenné, na maltu zděné nároží objektu O54/LŠ, který byl do objevů na Severovýchodním předhradí jediným známým příkladem na maltu zděné konstrukce mimo Velmožský dvorec, je v článku B. Dostála uváděno jako součást zemnice, ale i podle publikované dokumentace se jedná o superpozici sanované zemnice a jílovité podlahy nadzemního domu se zděným nárožím. Na maltu zděné nároží je orientováno rohem k jihu. JV rameno bylo dlouhé 1,50 m a široké 0,35 m, JZ rameno mělo délku 1,40 m a šířku 0,4 m; zachovaná

výška obou ramen se pohybovala kolem 0,1–0,15 m. Celkové rozměry stavby však není možné v tomto případě odhadnout (Dostál 1987, 69–70).

Podle uvedených analogií i dle našich terénních pozorování soudíme, že zděná konstrukce objevená na Severovýchodním předhradí vymezovala okraj domu, jehož vnitřní prostor se rozkládal směrem na severovýchod (šířka domu) a jihovýchod (délka domu) od nároží. Předpokládáme, že objekt končil před žlabovitou jámou O227. Jeho šířku tak odhadujeme na 4,7 m, což dobře odpovídá rozměrům staveb z Velmožského dvorce. Stanovení délky nadzemního domu je složitějším problémem. Destrukce stavby nebyla prozkoumána celá a její část zasahovala mimo plochu výzkumu pod vzrostlý strom. Dům mohl mít i složitější půdorys než jen předpokládaný obdélníkový, čemuž by nasvědčovalo rozšíření destrukční kry v její jihovýchodní části. Výsledný tvar destrukční kry však byl ovlivněn postdepozičními procesy, pozdějšími zásahy (např. výkop objektu O244) a průběhem terénního výzkumu. Délku domu tak lze odhadnout jen zcela hypoteticky na 6–8 m. Podle analogií to byl obytný dům srubové konstrukce, v němž zděné nároží mohlo plnit funkci tepelného akumulátoru, případně chránilo dřevěné stěny před vznícením, pokud je rozlámaná mazanice

Obr. 26. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace zděného nároží nadzemního domu ND224 s mazanícovou krou v rohu.

kra v rohu zbytkem ohniště. Podobné architektonické řešení nacházíme např. v královské falci v Paderbornu či na předhradí falce v Tilledě (Dostál 1975, 64).

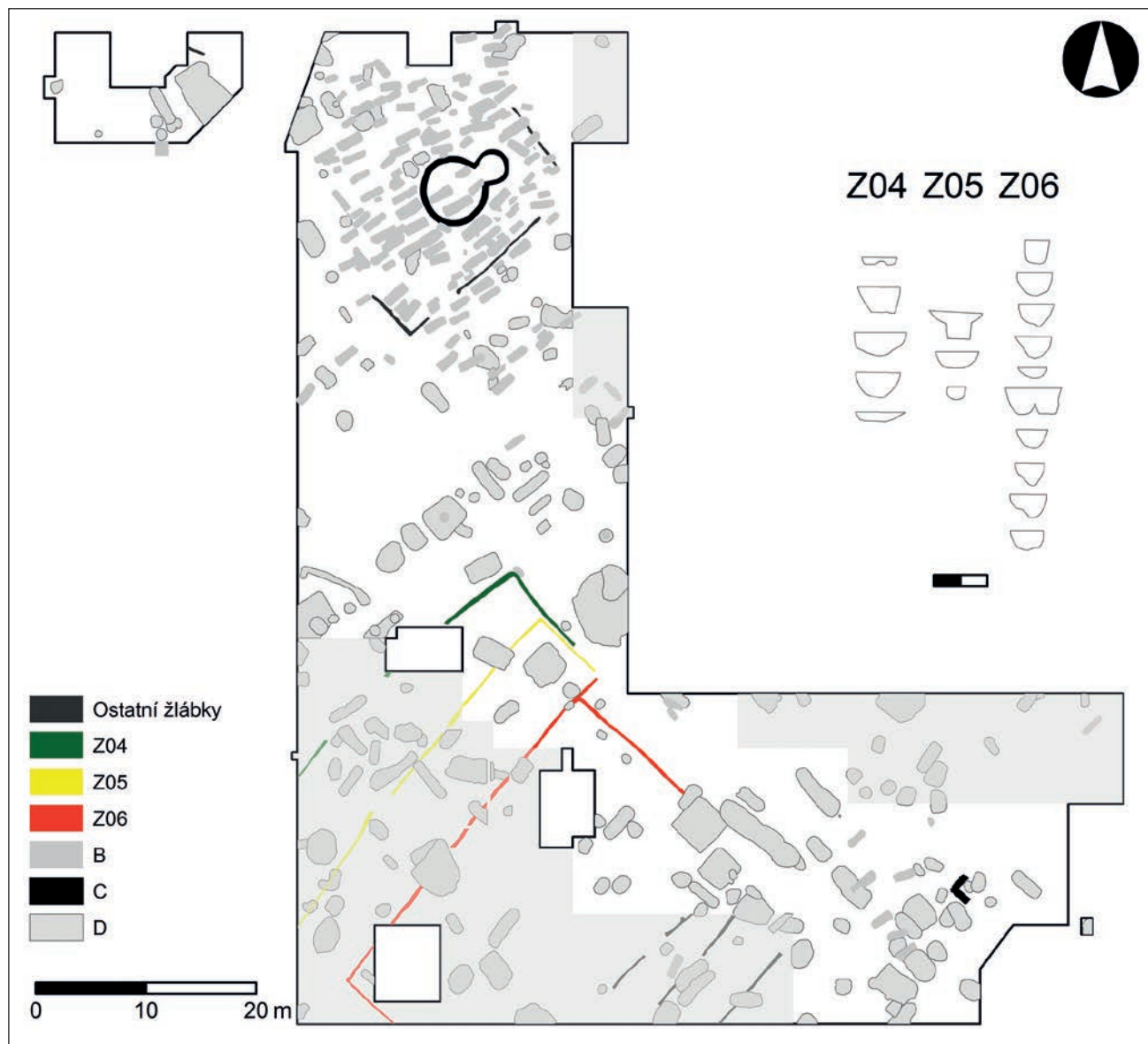
5.3 Žlábký a ohrazení

Na zkoumané ploše sídliště byla identifikována soustava žlábků orientovaných různými směry (obr. 27). Kromě několika recentních žlábků se sytě černou až mastnou výplní, které souvisejí s lichtenštejnským hospodářstvím nebo s výstavbou a provozem vojenských staveb zachycených výzkumem, je nejdůležitější komplex žlábků s nárožími, které spojujeme s rezidenční funkcí nově prozkoumané části Severovýchodního předhradí Pohanska. Obdobné soustavy žlábků byly zachyceny výzkumem na předhradí již při starších výzkumech (Dostál 1970a; 1978; Dostál – Vignatiová – Šik 1980).

Jedná se o 0,3 až 0,5 m široké žlábký, jejichž hloubka kolísá od 0,1 do 0,3 m od úrovně začištěného podloží. Výplň žlábků byla šedá hlinitopísčítá s ojedinělými nálezy malých fragmentů keramiky, blíže nedatovatelné, a několika drobných, neurčitelných zvířecích kostí. Orientace žlábků, které na základě stratigrafických pozorování datujeme do raného středověku, sleduje hlavní směry celého osídlení Pohanska, tj.

JZ–SV nebo SZ–JV. Jsou tedy buď paralelní, nebo kolmé ke komunikaci směřující do centra lokality, která odděluje kostelní pohřebiště od jižního sídlištního areálu.

Žlábký se prostorově koncentrují na jižní části zkoumané plochy za raně středověkou cestou, ale v roce 2016 byly zachyceny i na severním okraji – na ploše za současnou asfaltovou komunikací. Svými parametry se podobají žlábký, který vymezoval prostor kostelního pohřebiště (Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016). Při výzkumu byly na úrovni začištěného podloží registrovány nezřetelné liniové útvary stejné orientace, které nebylo možné při dalším zkoumání ověřit na profilech. Není vyloučeno, že se vzhledem k silnější nadložní vrstvě v těchto místech jednalo o spodní partie žlábků, zahlubovaných z vyšších úrovní a nerozpoznaných v nadložní kulturní vrstvě. K takové situaci došlo v roce 2009 v severovýchodním rohu zkoumané plochy, kde jsme zachytili pravouhlé nároží s rameny dlouhými 4 a 2,5 m. Na příčných sondách však nebylo možné sledovat žádné další zahloubení do podloží. Obdobný případ nastal v roce 2013, kdy jsme zachytili dvojici paralelních liniových útvarů, dlouhých max. 1,5 m, ve vzájemné vzdálenosti 0,9 m. Ty také nešlo na profilech příčných sond dále identifikovat, ačkoliv na úrovni začištěného podloží jejich přítomnost byla

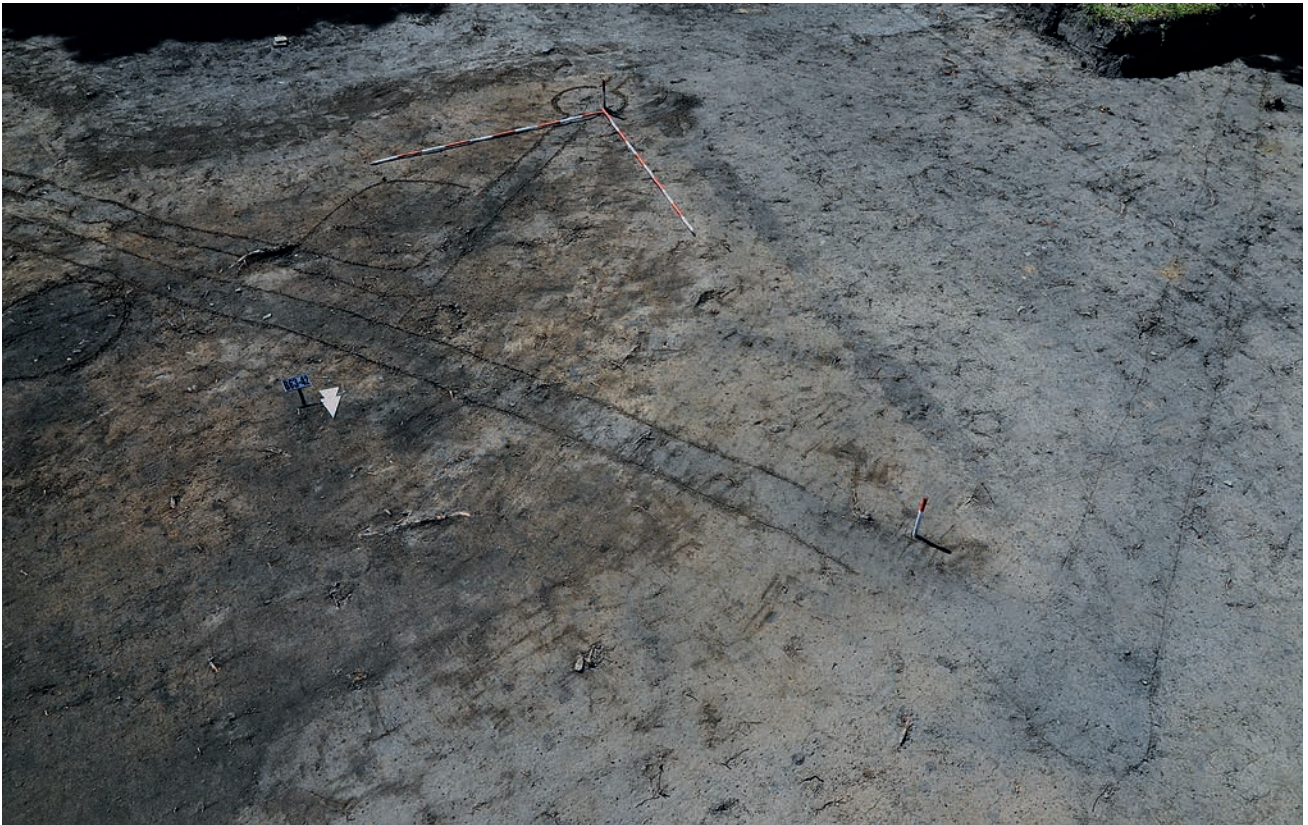

Obr. 27. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Žlábků s ohrazení. A – žlábků z ohrazení kostelního pohřebiště, Z04 – žlábků Z04, Z05 – žlábků Z05, Z06 – žlábků Z06, B – ostatní sídlištní objekty a hroby, C – základy kostela a vyzděné nároží, D – prozkoumaná plocha. Šedě – plochy prozkoumané v letech 2018–2020. Profily žlábků Z04, Z05 a Z06 v příčném řezu.

opakovaně registrována. I v těch případech, které na příčných řezech bylo možné identifikovat, stávalo, že žlábků bez zjevných příčin dále nepokračoval.

Nejvýraznější uskupení žlábků na jižní části zkoumané plochy sestává ze šesti liniových struktur označených jako Z04 až Z09, které ohraničovaly několik obdélníkových na sebe navazujících ploch. První tři žlábků byly zachyceny již v roce 2013 a jejich výzkum pokračoval v roce 2014, 2015, 2018 a 2019. Ačkoliv nejsou kampaně 2018 až 2020 plně zařazeny do publikace, je pro pochopení prostorové dispozice žlábků nezbytné pracovat i s výsledky nejnovějších výzkumů. V případě žlábků Z04, Z05 a Z06 se podařilo zachytit jedno, a to severní nároží ohrané plochy (obr. 28–29), u žlábků Z06 známe kromě severního i druhé nároží, a to západní. Ostatní nároží se buď nacházejí mimo zkoumanou plochu, nebo je nebylo

možné identifikovat. Všechny tři žlábků vytvářely sousedící nároží a svými delšími stranami probíhaly paralelně od jihozápadu k severovýchodu ve vzdálenosti 6 až 8 m. Největší délka strany ohrané plochy, kterou jsme jednoznačně potvrdili výzkumem, musela přesahovat 35 m (Z05). Bohužel žlábků vybíhal mimo prozkoumanou plochu, a neznáme tak jeho konec. Konečnou délku strany jedné z ohraněných ploch jsme zjistili pouze v případě kratšího žlábků Z06. Mezi dvěma nárožími měřila 33 m. Žlábků Z07 až Z09, které hypoteticky tvoří protilehlou stranu ohrané plochy, byly prozkoumány v roce 2019. Jde o tři paralelní žlábků ve směru JZ – SV ve vzájemné vzdálenosti 2,8 až 5,4 m, ovšem bez zřejmé vzájemné vazby a stejně tak bez jasné vazby na žlábků Z04 až Z06. Pokud však všechny zmíněné žlábků (Z04 až Z09) patří ke stejnému komplexu, což předpokládáme, neboť jsou

Obr. 28. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace dvojitého nároží žlábků Z04 a Z05. Vnější rozšíření nároží žlábků Z04 je způsobeno výkopem hrobu H206 se skrčenou kostrou.

Obr. 29. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace nároží žlábků Z06.

navzájem rovnoběžné, resp. kolmé, pak šířka ohrazené plochy varíovala mezi 19 a 44 m. Jde pouze o hypotetický předpoklad, neboť další, vzdálenější a dosud neobjevené žlábků mohou probíhat mimo prozkoumanou plochu.

Ze stratigrafického hlediska sledujeme, že žlábků narušují starší objekty, datované do časně slovanského nebo starohradištního období. Jde o objekt O293, který byl narušen žlábkem Z05. Výplň žlábků Z05 byla identifikována na příčném řezu objektu O293 a o rok později po začátek výkopu objektu i v jeho dně a stejně tak v případě objektu O265, o kterém tak lze hypoteticky uvažovat, že je také časně slovanský nebo starohradištní. Žlábků Z04 v místech, kde zasahoval do profilu ve čtverci B67–45, narušil zbytky otopného zařízení umístěného v nadloží, ze kterého se dochovalo několik kamenů a nejasná mazanice plocha; byly odtud vyzvednuty časně slovanské či starohradištní střepy. Tyto superpozice ukazují na mladší dataci žlábků. Stratigraficky nejasná je nicméně situace v případě žlábků Z09 a objektu O304, který je na základě vyzvednuté keramiky ze záspy datován do časně slovanského období. Po odstranění nadloží vrstvy a začátek povrchu podloží nebylo možné sledovat porušení objektu žlábkem. Na podélném profilu objektu O304 jsme také nezachytili jasné stopy po vkopu žlábků do výplně objektu. Stejná barva výplně objektu i žlábků znemožnila učinit jednoznačný závěr o vzájemných stratigrafických vztazích mezi žlábkem a tímto objektem.

Pokud jde o vztah žlábků a velkomoravských objektů, pak lze konstatovat, že jsme na prozkoumané ploše nezaznamenali žádný případ, kdy by žlábků narušovaly objekty, které jsou na základě keramického inventáře nebo radiokarbonového datování zařazeny do tohoto období. Naopak ve všech dalších zjištěných superpozicích byl žlábků vždy porušen výkopem mladšího zahloubeného objektu nebo nebyl narušen vůbec, jako v případě vnějšího žlábků s nárožím Z04, který tak může (ale nemusí) být nejmladší. Některé žlábků byly překryty i novověkými betonovými stavbami a jejich výkopy. Také žádný hrob prozkoumaný na sídlišti narušil ani jimi nebyl narušen. Pouze v případě hrobu H206, v němž byl ve skrčené poloze hlavou k JV uložen jedinec, kterého radiokarbonovou metodou datujeme na 95,4% úrovni pravděpodobnosti do rozmezí let 876 až 995 calAD (92,3 %),¹ je možné, že hrob byl do země zahlouben v době výkopu žlábků Z04 (kombinované datum: Poz-67982: 1120 ± 30 a Poz-67983: 1145 ± 30).

Raně středověké žlábků, které byly prozkoumány v letech 2008–2019, se svojí hloubkou a šířkou neliší od žlábků (obr. 30–31), které známe z dříve prozkouma-

ných částí Severovýchodního předhradí, areálu tzv. Lesní školky, Žárového pohřebiště i plochy tzv. Velmožského dvorce. V posledně jmenovaném případě se však nejedná o žlábků mohutného palisádového opevnění, které mělo zcela jiné parametry, ale o žlábků u jihovýchodní stěny palisády starší fáze (Dostál 1975, 29) nebo ty, které se napojovaly u jižního nároží palisádového opevnění mladší fáze a které B. Dostál považuje za ohrazení menší usedlosti (Dostál 1975, 32). V obou případech je B. Dostál na základě hloubky rekonstruuje pouze jako pozůstatek po oplocení o maximální výšce 1,5 m. Na Žárovém pohřebišti byly také prozkoumány žlábků vymezující s největší pravděpodobností areál usedlosti a v jednom případě nelze vyloučit ani ohrazení nějakého domu postaveného na původním povrchu (Dostál 1978, obr. 3). V prostoru tzv. Lesní školky a navazujícího výzkumu destrukce opevnění byly prozkoumány obdobné žlábků, které lze také spojit s dělením plochy mezi usedlostmi (Macháček 2005; 2010, 364–381). Zajímavé je nároží na severovýchodním okraji zkoumané plochy Lesní školky v blízkosti destrukce opevnění, které by snad mohlo vymezovat usedlost přiléhající k opevnění. Nejbližší paralela ke žlábkům pochází ze Severovýchodního předhradí z plochy zkoumané v 60. a 70. letech 20. století. Byly tam zachyceny jak recentní, tak raně středověké žlábků. Z nich jeden byl B. Dostálem interpretován jako součást opevnění předhradí a druhý, který vymezuje prostor okolo dvou zemnic, jako ohrazení usedlosti (Dostál 1978, 141). Existenci usedlosti či parcel, které byly na Pohansku v některých případech ohrazeny žlábků po oplocení, popsal J. Macháček (Macháček 2005) a nejnověji na základě kombinace archeologických a geofyzikálních výzkumů potvrdili M. Prištáková a P. Milo (Prištáková – Milo 2021). Průměrná plocha těchto čtvercových, resp. obdélníkových usedlostí byla okolo 1 400 m², což rámcově odpovídá odhadované ploše nově prozkoumaného ohrazení na Severovýchodním předhradí. Co však odlišuje dosud známá ohrazení usedlostí z Pohanska od situace na Severovýchodním předhradí, je půdorys s několika paralelními nárožními, která svědčí buď o složitější vnitřní struktuře nově objeveného komplexu, nebo o jeho postupném přestavování (např. zvětšování ohrazeného prostoru, a to v případě, že vnější žlábků Z04 je nejmladší, což stratigrafická situace nevyklučuje). Některé stavby, jako např. zemnice O194 s hromadným nálezem železných předmětů umístěná v nároží středního žlábků (Z05), ohrazení respektovaly, jiné, zřejmě mladší, jako např. nadzemní dům ND168 nebo zemnice O229, žlábků asi překrývaly. Bohužel půdní podmínky a celková terénní situace nedovolovaly formulovat vždy jednoznačné stratigrafické závěry. Nově prozkoumané ohrazení s trojitým nárožím se každopádně odlišuje od běžných usedlostí z Pohanska. Svým půdorysem se více podobá složitějšímu systému palisádového opevnění z Velmožského dvorce, které však vymezuje výrazně větší plochu a podle hloubky žlábků bylo i nepoměrně mohutnější než lehké oplocení na Severovýchodním předhradí (Dostál 1975, 23–36).

1 Při použití 95,4% intervalu pravděpodobnosti připadají v úvahu ještě další dva intervaly, 774–785 calAD (1,8 %) a 833–846 calAD (1,4 %), které jsme ale nevzali na vědomí vzhledem k dendrochronologickému datování studny O266 a předpokládané době existence sídliště.

Obr. 30. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace příčného profilu žlábků Z06.

Obr. 31. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace příčného profilu žlábků Z04 a Z05.

5.4 Recentní stavby

Terénním výzkumem na Severovýchodním předhradí byly zachyceny i aktivity, které lze spojit s využíváním prostoru v období, kdy areál náležel k lichtenštejnskému dominiu, a pak v době, kdy Československá republika reagovala na německou rozpínavost výstavbou pohraničních opevnění; nejmladší aktivity souvisejí s technickým zabezpečením vědecko-výzkumné základny brněnské univerzity (obr. 32).

Lichtenštejnské aktivity jsme na ploše výzkumu zachytili v podobě kruhových jam a žlábků, které spojujeme s krajinářskými úpravami areálu v první polovině 19. století a zřejmě i s loveckými aktivitami souvisejícími s výstavbou zámečku Pohansko. Nejvýraznějším pozůstatkem krajinářských aktivit jsou kruhové jámy po stromech aleje, která vedla směrem k původnímu vstupu zámečku. Kruhové jámy byly na jižní vnější straně lemovány žlábkem. Jámy po stromech a žlábků byly již zachyceny v 70. letech 20. století na předhradí, další jámy pro výsadbu i v areálu tzv. Lesní školky a Žárového pohřebiště. Vzdálenost středů sousedních jam jedné strany aleje kolísá od 6,9 do 8 m, šířka aleje od 7,4 do 8 m. Při výstavbě aleje byla proražena i díra do severovýchodního úseku destrukce raně středověké hradby. Archeologický výzkum v roce 1977 jasně ukázal, že pozůstatky konstrukčních prvků hradby pokračují plynule dále a proluka nemůže být více považována za původní bránu (*Dostál – Vignatiová – Šik 1980; Dresler 2011*). Další žlábků, probíhající víceméně paralelně s alejí nebo v přímém směru podél západní hrany předhradí, jsou asi pozůstatkem po vymezení lesních nebo honebních prostor.

Zřejmě zatím poslední aktivitou, kterou lze spojit s lichtenštejnským panstvím, jsou mělké kruhové jámy po stromech, které na jaře 1914 vysázel panský kočí na ploše předhradí. Výsadba stromů měla být kompenzací za to, že senem z předhradí krmil vlastní koně. Seno bylo původně určeno pro lesní zvěř, která takto mohla spásat kaštany.

Nejvýraznější stopy ovšem po sobě zanechala Československá armáda na konci 30. let, respektive Ředitelství opevňovacích prací, které na louce nechalo vybudovat betonové podezdívky tří staveb týlního zabezpečení pevnostní linie hranice. Dokumenty o této stavební aktivitě se sice nepodařilo dohledat v archivech, situace na Pohansku, kde se nachází několik betonových bunkerů (vzor 37, typ A-120N), a celkový historický kontext však jinou interpretaci těchto pozůstatků neumožňuje. Stavby byly postaveny vedle původní lesní cesty. Jedná se o obdélníkové základy o rozměrech 11,3 × 9,3 m, hluboké až 1 m pod současnou úroveň, s dvěma čtvercovými patkami o rozměrech 0,6 × 0,45 m uvnitř, každá v jedné třetině podélné osy stavby. Na ploše výzkumů 2007–2019 byly prozkoumány dvě ze tří těchto staveb, přičemž jedna z nich porušila základy velkomoravské rotundy (*Macháček*

2016, 97) a druhá některé sídlištní objekty. Obě byly orientovány delší osou ve směru S–J. Výzkumem bylo zjištěno, že v obou případech byl původní základ staveb orientován V–Z, ale stavební záměr byl před dokončením pozměněn a realizované betonové podezdívky byly otočeny o 90°. V případě stavby, která narušila základy kostela a přilehlé hroby, jsme betonové základy odstranili s pomocí pneumatického kladiva, v případě druhé stavby jsme je ponechali na místě.

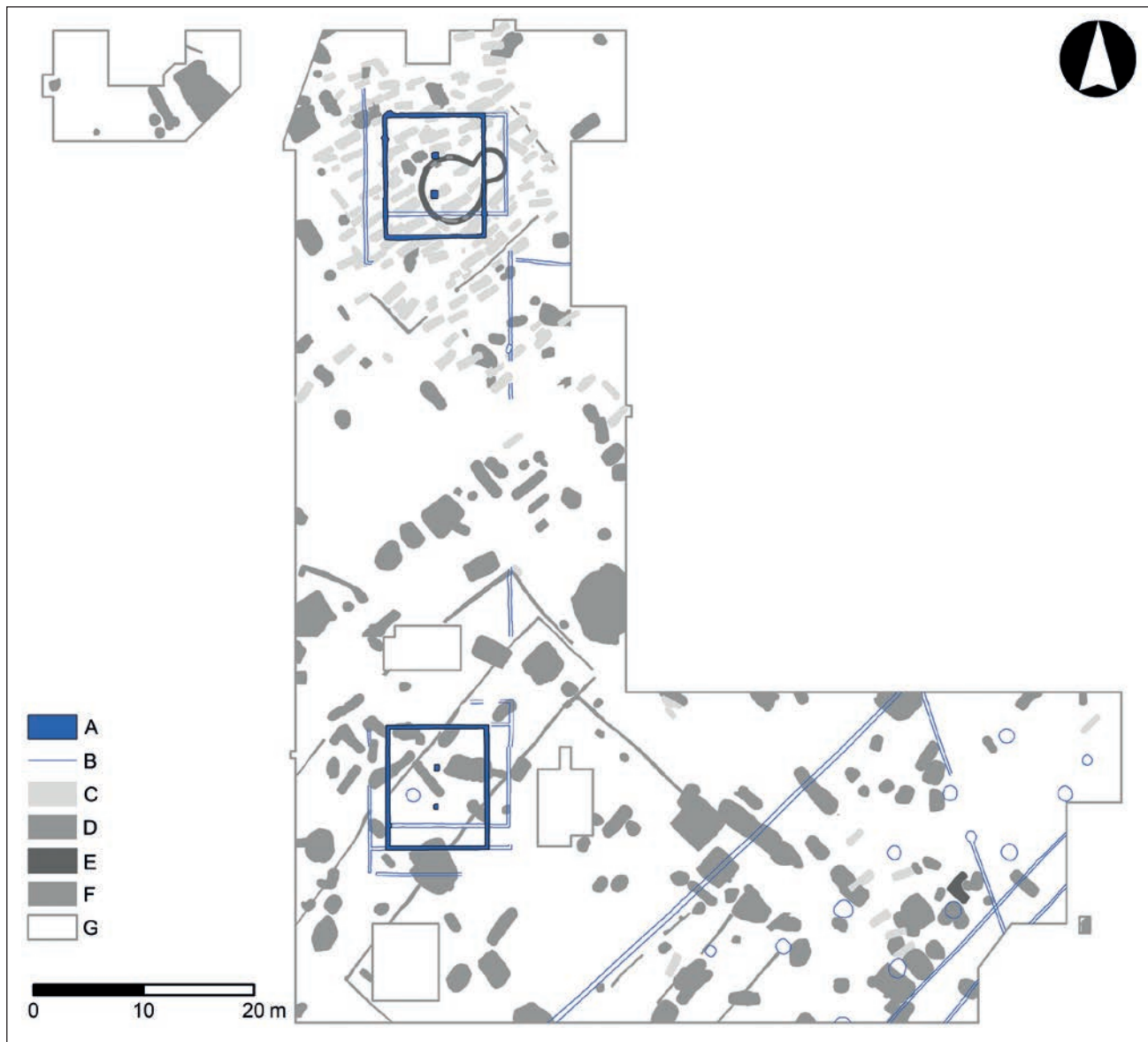
Po odstranění nadložní vrstvy jsme zjistili, že se okolo betonových základů, ve vzdálenosti 1,3 až 2 m, nacházejí paralelní žlábků a že stavby byly spojeny dalším žlábkem. Pravděpodobně se jednalo o výkop pro uložení spojovacího kabelu. Ve vrstvě drnu a těsně pod ním našel detektor kovu fragmenty pletiva, novodobých hřebíků a neurčitelných předmětů, které snad souvisejí s přítomností Československé armády, německého Wehrmachtu, Rudé armády, Československé lidové armády nebo Pohraniční stráže, které se v tomto prostoru postupně během 20. stol. vystřídaly.

Posledním výrazným zásahem do archeologických vrstev a objektů byl bagrovaný výkop uložení elektrického přírodního kabelu vědecko-výzkumné základny brněnské univerzity z počátku 70. let 20. století. Je škoda, že tehdejší vedení výzkumu rýhu, která prochází středem hradiska a částí předhradí, nedokumentovalo a de facto zde ani nerealizovalo záchranný výzkum.

5.5 Rozptýlené hroby ze sídliště

Během intenzivního archeologického výzkumu Severovýchodního předhradí Pohanska v letech 2008 až 2020 bylo objeveno celkem 173 hrobů, z toho 152 bylo přiřazeno ke kostelnímu pohřebišti kolem druhého kostela (*Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016*). Další 21 hrobů (H203 až H223) patří do kategorie tzv. disperzních sídlištních pohřebních areálů, které vytvářejí v rámci struktury sídliště malé funerální areály, skupinky hrobů nebo se nacházejí soliterně. Prozkoumány byly v sezonách 2013–2020. V této publikaci se budeme věnovat pouze hrobovým nálezům do roku 2016, tedy čtrnácti hrobům H203–H216 (*Dresler – Přichystalová – Macháček 2014, 46–47*).

V roce 2013 byly objeveny čtyři číslované hroby, i když mezi regulérní funerální kontexty patří jenom jeden kontext, a to hrob H203 (tab. 198). U hrobu H204 se jedná o deponaci koster kojenců (tab. 198). Na fakt, že se jedná o kosti pravděpodobně ze dvou jedinců, poukázal až antropologický rozbor. Jedno dítě lze zařadit do kategorie New born nebo možná Fetus. Kostí malých dětí se nacházely v zásypu záměrně sanované velkomoravské zemnice – objektu O175. Podobný nálezový celek, ale z jiného časového horizontu, pochází ze zásypu zásobní jámy (objekt O174), která je keramikou datována do časně slovanského, potažmo

Obr. 32. Břeclav - Pohansko. Severovýchodní předhradí. Recentní zásahy a recentní stavby zachycené výzkumy na předhradí v letech 2008–2020. A - betonové základy, B - recentní výkopy, C - hroby, D - raně středověké žlábků, E - základy kostela a vyzděné nároží, F - sídlištní objekty, G - prozkoumaná plocha.

starohradištního období. Při vybírání objektu byla objevena kostra dítěte (New born/Infans I). Nález byl označen jako hrob H205 (tab. 199). Posledním funerálním kontextem ze sezony 2013 je hrob extrémně skrčeného jedince ženského pohlaví H206, který se nacházel v nároží žlabu Z04 (tab. 199).

V roce 2014 byly odkryty dva hroby, které se nacházely blízko u sebe a vytvářely dvojici hrobů umístěnou severovýchodně od žlabku Z06 (tab. 200, 201). Jedná se o nálezové celky H207 a H208, ve kterých byli pohřbeni dospělí jedinci. H208 je jediným hrobem ze všech patnácti pertraktovaných celků, který obsahoval hrobový inventář (železný nůž, dva korálky, závěsek z fosilní ulity).

Na nález funerálních objektů byla nejplodnější sezona 2015. Odkryto bylo sedm hrobů - H209 až H215, které vytvářely malé pohřebiště na ploše cca

17 × 7 m, s delší osou ve směru SZ-JV (tab. 200, 202–204). Skupina hrobů, vytvářející jednu řadu pěti hrobů se dvěma hroby vysunutými mimo tuto řadu na severovýchod, byla situována v blízkosti sídlištního objektu 224, což byl relikv kamenného nároží zděného na maltu (Košta - Hošek - Dresler et al. 2019, 183). Hroby sice neobsahovaly žádný inventář, zato se však u nich objevila úprava hrobové jámy, která se majoritně vyskytuje na kostelních pohřebištích a kterou chronologicky řadíme do pozdně velkomoravského horizontu. Jedná se o symbolické kamenné obložení hrobové jámy a výskyt plochého kamene, kterým byla podložena hlava zemřelého. Symbolická kamenná konstrukce se nacházela v hrobě H210, podložení lebky plochým kamenem bylo evidováno u čtyř hrobů - H210, H212, H213 a H215.

V roce 2016 byl objeven pouze jediný hrob (H216), který byl ale zachycen pouze v jižním profilu okraje odkryté plochy. Hrob byl zaznamenán, zaměřen a dále nebyl zkoumán (tab. 204).

5.5.1 Tvar hrobové jámy

Tvar hrobové jámy ani rozměry nebyly identifikovány v případě dětských hrobů H204, H205, deponovaných v zásypech sídlištních objektů. Zásyp hrobů nebylo možné odlišit od výplně sídlištních jam. Další dětský hrob H209 nebyl zahlouben do podloží, navíc byl porušen bioturbací, takže obrysy hrobové jámy nebylo možné přesně identifikovat. Hrob H216 byl dokumentován pouze v profilu bez dalších podrobnějších zjištění.

Hrobová jáma byla spolehlivě zachycena u 10 hrobů (tab. II). Nejčastěji byl evidován obdélníkový tvar se zaoblenými rohy (u pěti hrobů: H203, H207, H210, H211, H214). Obdélníkový půdorys byl dokumentován jen u jednoho hrobu – H215. U dalšího hrobu byl rozlišen výkop nepravidelného obdélníkového tvaru (H212), tento hrob však narušoval dva sídlištní objekty. Stěny hrobové jámy se zahlubovaly do zásypů objektů. V těchto místech nebylo možné kontury výkopu hrobu rozlišit přesněji. Oválný nebo nepravidelný oválný tvar hrobové jámy byl zachycen vždy u jednoho hrobu. Do oválné jámy byl uložen skrčenec z H206. Hrob H208 byl zčásti zahlouben do zásypu sídlištního objektu 218, což mohlo při vybírání výplně jámy během výzkumu způsobit nepravidelnosti dokumentovaného půdorysu. Lichoběžníkový tvar se zaoblenými rohy, sbíhající se k hlavě, byl evidován v jednom případě (H213). Na pohřebišti u druhého kostela byli do tohoto tvaru hrobové jámy pohřbeni dospělí muži, kteří podle umístění hrobu vůči rotundě i podle hrobového inventáře patřili k významným členům komunity, která zde pohřbívala – patří sem např. H153 z interiéru rotundy (*Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 28–29; Macháček – Wihoda 2016*). Hrob H213 se nacházel uprostřed zmiňované řady pěti hrobů ze sezony 2015. Byl v něm pohřben dospělý muž starší třiceti let. Hlavu měl podloženou lichoběžníkovým plochým kamenem. Na dně hrobové jámy, po levém boku pohřbeného, byly nalezeny tři zvířecí kosti, které snad mohly být pozůstatkem potravinového milodaru. Hrob se ale nacházel mezi sídlištními objekty a sousední hroby byly zčásti zahloubeny do již zaniklých objektů,

je tedy možné, že se jedná o intruzi z kulturní vrstvy. Na základě paralel od druhého kostela můžeme předpokládat, že pohřbený jedinec z H213 mohl zastávat v tehdejší společnosti důležité místo.

5.5.2 Rozměry a kubatura hrobových jam

Rozměry hrobové jámy jsou téměř vždy uzpůsobeny velikosti pohřbeného jedince, výjimkou jsou hroby nestandardně uložených jedinců (např. pokrčení na boku, extrémní skrčení těla, sekundární uložení – tzv. sklady kostí). Z toho logicky vyplývá, že nejmenší hrobové jámy patří dětem a jámy s největší kubaturou zase dospělým mužům, i když se mohou vyskytnout extrémně velké hrobové jámy i u nedospělců či u žen (*Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 29–30; Přichystalová – Kalová – Boberová 2019, 56*). Pro disperzní hroby ze Severovýchodního předhradí Pohanska platí bezesbýtku, že rozměrnost hrobových jam stoupá směrem od dětských hrobů přes ženské až k mužským. Pokud zařadíme do jednoduché statistiky pouze standardní hroby, kde byly naměřeny všechny tři potřebné rozměry (délka, šířka, hloubka), a za předpokladu, že byl zachycen původní tvar výkopu, pak nejmenší kubatura hrobové jámy je 0,20 m³. Patří ženskému jedinci z H208. Do součtu nebyl zařazen hrob H206, jelikož se jedná pohřeb ve skrčené poloze (kubatura 0,16 m³), dále ani ženský hrob H207 s kubaturou 0,11 m³, kde byla část hrobové jámy v místě nohou zničena a není tedy k dispozici původní délka jámy. Nejrozměrnější hrob s objemem 0,76 m³ patřil mužskému jedinci z hrobu H214. Až na tento jeden hrob, všechny ostatní hroby nepřekročily objemovou hranici 0,5 m³ (tab. III). I na pohřebišti u druhého kostela byla nejpočetnější skupinou kategorie hrobů s kubaturou v intervalu 0,1–0,5 m³. Na Jižním předhradí spadala většina hrobů do objemové kategorie 0,51–1 m³. Na pohřebišti kolem prvního kostela byla většina nebožtíků pohřbena do hrobové jámy s kubaturou 1,5–2 m³. Na základě údajů z radiokarbonových dat v kombinaci s výskytem chronologicky citlivých artefaktů v hrobovém inventáři víme, že pohřební aktivity kolem druhého kostela patří k těm nejmladším na celé aglomeraci Břeclav – Pohansko (*Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 29–31*). Malá kubatura hrobů v obecné rovině (spolu s absencí výbavy a s přítomností kamenných elementů při úpravě hrobové jámy) tedy může napovídat, že hro-

Tvar HJ	Obdélník	Obdélník se zaoblenými rohy	Ovál	Lichoběžník sbíhající se k hlavě	Nerozlišený
pravidelný	1	5	1	1	4
nepravidelný	1	-	1	-	

Tabulka II. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Rozptýlené hroby ze sídliště (sezony 2013–2016). Tvary hrobových jam u sídlištních disperzních hrobů.

by ze sídlištních struktur na Severovýchodním předhradí lze zařadit do závěru aktivního využívání této polohy, tedy někam do poslední fáze středohradištního období. Snižování kubatury hrobů v souvislosti s chronologickým vývojem lokality bylo potvrzeno například na funerálních areálech centrální lokality Libice nad Cidlinou nebo na pohřebištích jihozápadního Slovenska (*Hanuliak 1990, 153; Mařík 2009, 116–117*).

Objem HJ m ³	Dospělý	Muž	Žena
Objem min.	0,162	0,196	0,162
Objem max.	0,76228	0,76228	0,19845

Tabulka III. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Rozptýlené hroby ze sídliště (sezony 2013–2016). Kubatury hrobových jam u jednotlivých antropologických kategorií.

5.5.3 Úprava hrobových jam

Symbolické kamenné obložení hrobové jámy

U čtrnácti hrobů ze sezon 2013–2016 bylo symbolické kamenné obložení obvodu dna hrobové jámy evidováno pouze jedenkrát, a to u hrobu dospělého muže H210 (obr. 33). Na kostelním hřbitově u druhého kostela z Pohanska se nejčastěji objevila varianta 1 (*Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 34*), u které bývají použity kameny nestejně velikosti a tvaru, uložené nejčastěji v místech za hlavou a u nohou a podél pánve, nebo pouze po jedné či po obou stranách trupu či dolních končetin. Tato varianta byla zjištěna i v případě H210, kde se kameny nacházely u levého loketního kloubu (malý kámen 20 cm nalevo od kloubu), u pravého kolenního kloubu (malý kámen 12 cm napravo od kloubu) a v nohách (středně velký plochý kámen stojící podél stěny v šikmé poloze, asi 23 cm od levé nohy, rozměry: 15 × 13 × 4 cm).

Nejistá je intencionalita použití kamene při úpravě hrobové jámy u hrobu H207. Kameny byly registrovány v úrovni podloží. Ploché středně velké kameny byly roztroušeny nepravidelně v úrovni nad kostrou. Dva kameny ležely vedle sebe podél levého humeru a loketního kloubu, jeden kámen překrýval horní část pravého femuru a druhý kámen zase horní část levého femuru. Je možné, že původně ležely podél „boků“ a jejich dislokaci způsobil růst kořenů blízkého vzrostlého stromu. Je však také možné, že tyto kameny souvisejí se zásepem sídlištního objektu 218, který byl dvojicí hrobů H207 a H208 porušen. Výplň sídlištního objektu totiž obsahovala výraznou příměs malých a středně velkých kamenů. Druhá možnost se zdá být pravděpodobnější, tedy že se jedná o náhodný výskyt kamenů v blízkosti skeletu.

Jiné archeologicky doložené úpravy hrobů nebyly evidovány. Obložení hrobů věncem kamenů nebo jeho symbolickou variantou bylo zaznamenáno rovněž v sídlištních hrobech ze starších výzkumů předhradí. Jedná

se o výzkumy ze 60. a 70. let 20. století (*Dostál 1982a, 166*). Z padesáti hrobů ze starších výzkumů se využití kamene k úpravě hrobové jámy vyskytlo u pěti, možná šesti hrobů (H23, H24, H27, H36, H39, H41). Tato úprava hrobů se na Pohansku váže na kostelní pohřebiště, výjimku tvoří právě sídlištní hroby ze Severovýchodního předhradí. Tento fenomén se u nás objevuje někdy v průběhu druhé poloviny 9. století, vrchol intenzity použití kamene k úpravě hrobových jam je zaznamenán ve druhé polovině 10. století a během první poloviny 11. století se pak tato praktika vytrácí (*Hanuliak 2004, 100; Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 38–39*). Obecně bývá dáván do souvislosti s antickým kulturním dědictvím, s křesťanskou symbolikou a s šířením křesťanství na našem území právě z prostoru bývalých římských provincií v západní, jihozápadní a jižní části Evropy. Druhou interpretační alternativu představuje využití kamene jako eliminačního prostředku negativního vlivu pohřbené osoby, která byla z nějakého důvodu považována za revenanta (*Frolíková-Kaliszová 2000, 219; Hanuliak 2004, 100; Krumphanzlová 1971, 420; Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 38; Nowotny 2011, 24; Petřinec 2009, 121–127; Sokol 2006, 104; Štefan – Krutina 2009, 188*). Vždy je nutné při interpretaci fenoménů spjatých s náboženskými přechodovými rituály zevrubně analyzovat konkrétní nálezovou situaci v kombinaci se známými a ověřenými standardními pohřebními zvyklostmi typickými pro danou lokalitu a daný kulturní rámeček.

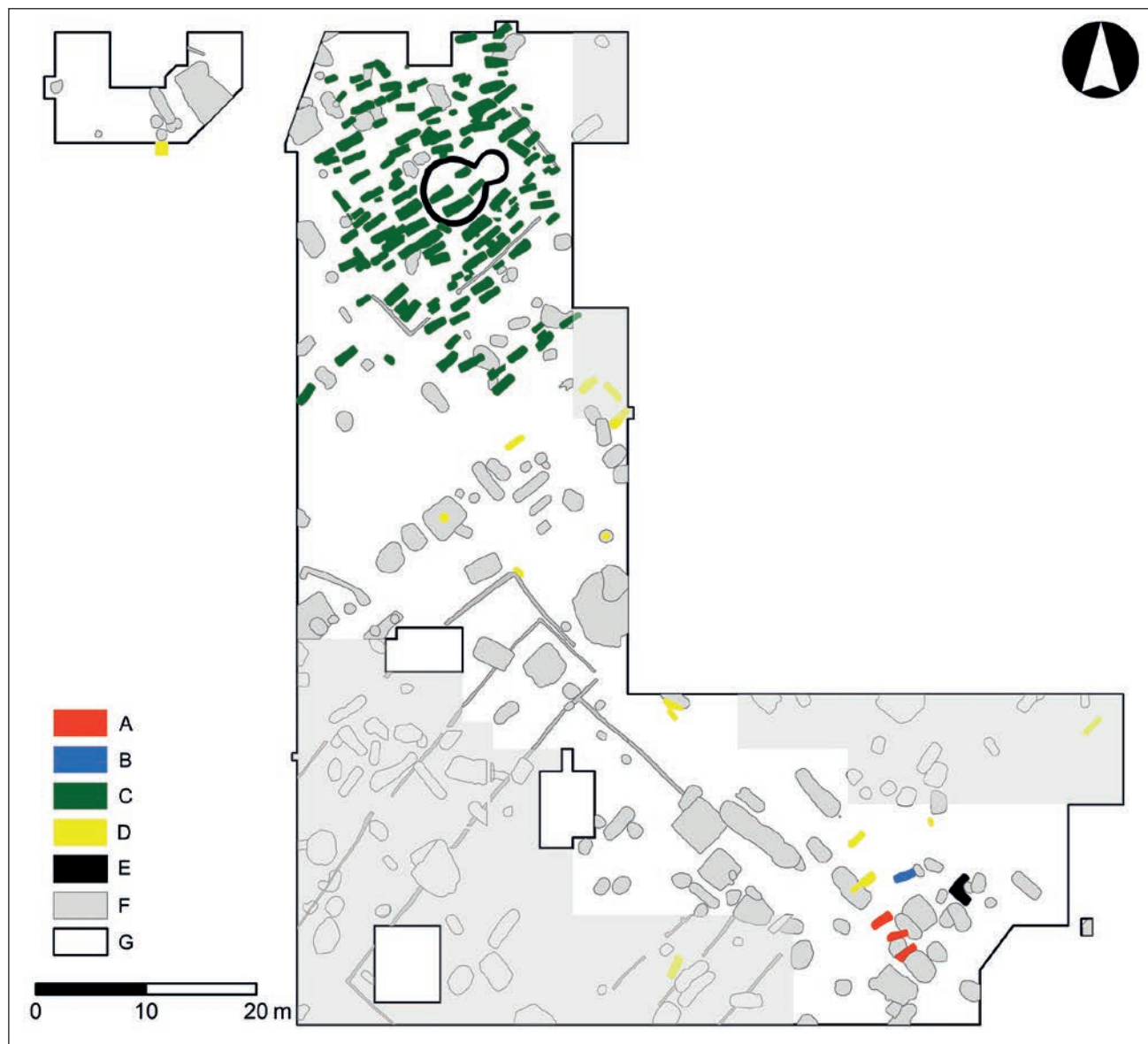
Dřevěné schránky

Archeologické důkazy pro použití dřevěné schránky pro uložení mrtvého těla do hrobu byly evidovány pouze u jednoho hrobu, a to H203. Tmavý obdélníkový obrys po zetlelé schránce se objevil v hloubce 34 cm od úrovně podloží. Obdélník měl rozměry 180 × 43 cm. Zachycená síla vrstvy byla 26 cm.

I když archeologicky máme potvrzeno použití dřevěné schránky jen u jednoho hrobu, neznamená to, že ukládání mrtvých do hrobu v rakvi bylo minoritním jevem. Jak dokázal výzkum na Jižním předhradí (Břeclav – Pohansko) nebo podrobná analýza a vyhodnocení hrobů z pohřebišt v Nechvalíně, v Mikulčicích – poloha Panské, v Čejčích atd., pohřbívání do stacionárních nebo mobilních dřevěných schránek nebylo ničím výjimečným. Při stanovování pravděpodobné přítomnosti primárního dutého prostoru je nutné přihlídnout k tafonomickému rozboru skeletu, bioturbacím, hloubce hrobové jámy, pedologii atd. (*Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 40–41; Mazuch – Hladík – Skopal 2017, 284–285; Přichystalová – Kalová – Boberová 2019, 60–66*).

5.5.4 Vícenásobné pohřby

V průběhu archeologického výzkumu nebyly žádné vícenásobné hroby dokumentovány. Během antro-

Obr. 33. Břeclav – Pohansko, Severovýchodní předhradí. Rozptýlené hroby na sídlišti. Užití kamenů v hrobě. A – kámen pod lebkou, B – symbolické kamenné obložení hrobové jámy a kámen pod lebkou, C – hroby na kostelním pohřebišti, D – ostatní rozptýlené sídlištní hroby prozkoumané v letech 2013–2020, E – základy kostela a vyzděné nároží, F – sídlištní objekty, G – prozkoumaná plocha. Šedě – plochy prozkoumané v letech 2018–2020.

pologického zpracování kosterních pozůstatků ze sezon 2013 až 2016 však došlo k objevu dvou jedinců v jednom hrobě. Jedná se o nestandardní uložení dětských ostatků do zásypu intencionálně sanované zemnice (objekt O175). Deponace byla označena jako hrob H204. Kostí pravděpodobně ze dvou jedinců (jedinec 204a – NB/Infans I; jedinec 204b – Infans I) se nacházely uprostřed zemnice v hloubce asi 6 cm od úrovně podloží. Zčásti je překrývala destrukční vrstva rozbořené kamenné pece, která se nacházela ve východním rohu objektu. Tvar hrobové jámy byl vytvořen uměle v hranicích tmavší skvrny kolem lidských kostí. Část hrobu H204 byla poničena při vybírání zásypu zemnice. Drobné dětské kosti byly včas identifikovány díky tomu, že přes ně vedl kontrolní

profil ve směru SZ–JV. Podle údajů z antropologického posudku, za který děkujeme studentce doktorského studijního programu archeologie na ÚAM FF MU Mgr. Anně Koudelkové, je paradoxně lépe zachován jedinec 204a, který je zařazen do věkové kategorie NB/Infans I. Druhý jedinec 204b (Infans I) byl identifikován na základě pyramidy spánkové kosti (*os petrosum*), která velikostně nekoresponduje se šupinami spánkové kosti (jedinec 204a). Jelikož nálezová situace byla porušena archeologickým výzkumem a *in situ* bylo dokumentováno pouze pár kostí, není možné říct nic podrobnějšího o vzájemné poloze obou jedinců a jejich orientaci.

Analogická situace, kdy k jednomu hrobu byli přiřazeni dva jedinci na základě antropologického výzkumu,

se stala také na poloze Jižní předhradí, tam šlo dokonce o tři hroby: JP/2, JP/12 a JP/67 (Drozdová 2005, 97, 98, 101; Přichystalová – Kalová – Boberová 2019).

Ukládání více jedinců do jedné hrobové jámy není jev pro raný středověk neobvyklý, i když se nejedná o aktivitu, která by byla běžnou součástí pohřebního ritu. Pro konkrétní komunitu je ve vícenásobných hrobech zaznamenána mimořádná událost v rámci dodržení řádného postupu funerálních obřadů. Toto dokládají i poměry výskytu dvoj- a vícenásobných hrobů vůči počtu regulérních pohřbů v natažené poloze na zádech (Hamuliak 2004, 115; Přichystalová – Kalová – Boberová 2019, 86–88). Na Pohansku bylo evidováno, i po započtení hrobů z poslední sezony 2020, 1 043 kostrových hrobů a pouze 3,3 % z nich řadíme mezi hroby vícenásobné.

5.5.5 Orientace hrobů

Na Pohansku převažuje orientace JZ–SV, kdy na jihozápadní stranu je orientována hlava pohřbeného. Tato orientace je signifikantní i pro orientaci sídlištních struktur nebo sakrálně-funerálních areálů. V této orientaci je pohřbena téměř polovina odkrytých jedinců (49 %). Pokud do této skupiny zahrneme hroby s velmi blízkými azimuty (JZZ–SVV, SZZ–JVV, Z–V), tak se poměr převládající orientace vůči ostatním orientacím ještě více zvýrazní – je to pak téměř 67 %. Druhou nejfrekventovanější orientací je kolmý směr SZ–JV (více než 15 %). Ostatní orientace jsou marginální (Přichystalová 2018, 53–57; Přichystalová – Kalová – Boberová 2019, 67–68).

U zpracovávaných hrobů z polohy Severovýchodní předhradí je toto pravidlo zcela uplatněno. Nejvíce bylo hrobů s jedinci orientovanými hlavou k jihozápadu, celkem sedm hrobů. Tímto směrem byl orientován soliterně umístěný hrob dospělého muže H203, který se nacházel na severním okraji zkoumané sídlištní struktury a lemoval hypotetickou komunikaci vedoucí z předhradí do hradiska ke dvorci. Další šest hrobů orientovaných směrem JZ–SV patří do malého pohřebiště na sídlišti, odkrytého v roce 2015 v jihovýchodní části zkoumané plochy (H209–H215). Jedná se o pět mužů a jednu ženu (H211), všichni jedinci byli starší 30 let (většina patří do kategorie Maturus). Sedmý hrob, nacházející se na severním okraji malého pohřebiště, patřil rozrušenému hrobu malého dítěte (H209).

Orientace SZ–JV byla zaznamenána u dvojice hrobů H207 a H208, které byly odkryty těsně u severního okraje sondy a nacházely se vně žlábků Z06 (Přichystalová – Kalová – Boberová 2019, obr. 9b). V blízkém okolí se nenacházely žádné další hroby. Jednalo se o pohřby dospělých žen mezi 30 a 55 lety. Starší žena z hrobu H208 byla vybavena železným nožem a náhrdelníkem,

ze kterého se dochovaly dva skleněné korálky a přívěsek z provrtané fosilní ulity.

Hrob skrčence H206 byl orientován směrem JV–SZ. Jednalo se o dospělou ženu ve věkové kategorii Adultus/Maturus. Hrob byl situován do nároží žlábků Z04. V jeho okolí se nenacházely žádné standardní hroby. Asi 7 m severozápadně od skrčence se nacházela deponace dítěte (nebo dvou dětí) – H204. Hlavou na severovýchod byl orientován také další hrob skrčence ze Severovýchodního předhradí – H97, který se nacházel 16 m jihojihozápadně od rotundy a byl překrytý destrukcí povrchového sídlištního objektu O135 (Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 44–46, 255, obr. 191). V obou případech se jednalo o silně skrčené dospělé ženy ve věku 35–50 let. Jedinec z hrobu SVP/H97 ležel na pravém a jedinec z hrobu SVP/H206 na levém boku. Podobnost nálezových situací je nápadná, snad zde můžeme pozorovat pozůstatky obřadu profylaktického charakteru.

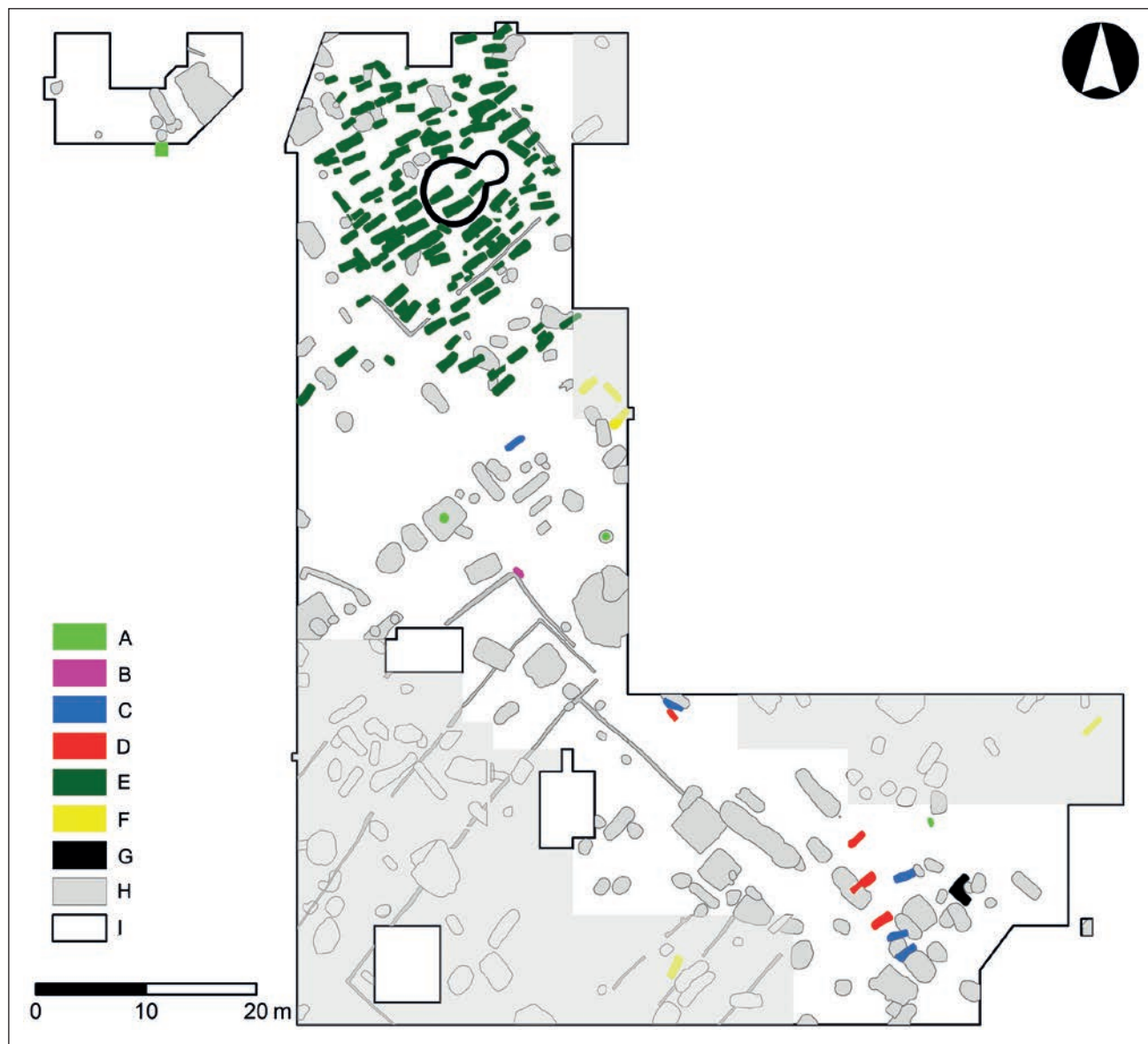
U čtyř, potažmo pěti jedinců nejsme schopni podat bližší informace o jejich orientaci vůči světovým stranám či o poloze těla. Jedná se o rozrušený dětský hrob H209, deponace dětských skeletů v zásypech sídlištních objektů (H204, H205) a o hrob zachycený v profilu sondy z roku 2016 (H216).

5.5.6 Poloha těla

Natažená poloha na zádech

Standardní polohou těla v hrobě pro raný středověk je uložení v natažené poloze na zádech s horními končetinami podél těla anebo v různé míře pokrčenými v tupém úhlu směrem k abdominální oblasti anebo v ostrém úhlu k hrudníku. V této regulérní poloze byla pohřbena většina sledovaných hrobů, celkem devět jedinců (obr. 34). Co se týká polohy horních končetin, tak pokrčení směrem k abdominálnímu prostoru nebo do něj bylo zaznamenáno u tří hrobů: jedinec ženského pohlaví H207 měl pravou horní končetinu pokrčenou v ostrém úhlu a kosti předloktí ležely šikmo přes střední část hrudního koše, levá horní končetina byla pokrčena do pravého úhlu a kosti předloktí ležely přes lumbální obratle; jedinec ženského pohlaví H211 měl obě horní končetiny pokrčené v tupém úhlu a distální konce dlouhých kostí předloktí ležely na pánvi; u jedince mužského pohlaví H213 byla pravá horní končetina v natažené poloze, ale u dislokované levé horní končetiny se zdá, že byla původně mírně pokrčena směrem k tělu. Zda to bylo záměrné, nebo se jedná o tafonomické jevy probíhající během rozkladu měkkých tkání, nelze zatím říct.

Variace pozic více či méně pokrčených horních končetin uložených přes pánev či přes hrudník jsou chápány jako odraz křesťanského vlivu na pohřební obřady raného středověku. Uplatňování křesťanských pravidel

Obr. 34. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Rozptýlené hroby na sídlišti. Poloha těla pohřbených jedinců.

A – neurčená, B – skrčená, C – natažená, D – natažená / flexe horních končetin, E – hroby na kostelním pohřebišti, F – rozptýlené sídlištní hroby prozkoumané v letech 2018–2020, G – základy kostela a vyzděné nároží, H – sídlištní objekty, I – prozkoumaná plocha. Šedě – plochy prozkoumané v letech 2018–2020.

při ukládání mrtvých do hrobu, aby dodržáním správného postupu funerální ceremonie dosáhli království nebeského, sem proudilo jednak ze západu (jihozápadu) z prostředí Franské říše a jednak z východu, ze sféry vlivu Byzance. V obou částech světa křesťanský pohřební ritus navazoval na antické tradice (Hanuliak 2004, 103; Krumphanzlová 1966, 284–285; 1971, 420; Pleterski – Belak 2002, 291; Zoll-Adamikowa 1971, 55–57; 1991, 130). Pozorovaná pestrost variací pozic horních končetin u standardně pohřbených jak na kostelních hřbitovech, tak i na vesnických řadových nebo sídlištních disperzních pohřebištech může vycházet z neexistence jednotných oficiálních regulí upravujících přesnou polohu mrtvého v hrobě, která byla vyžadována pro křesťanský pohřební rituál. Je však

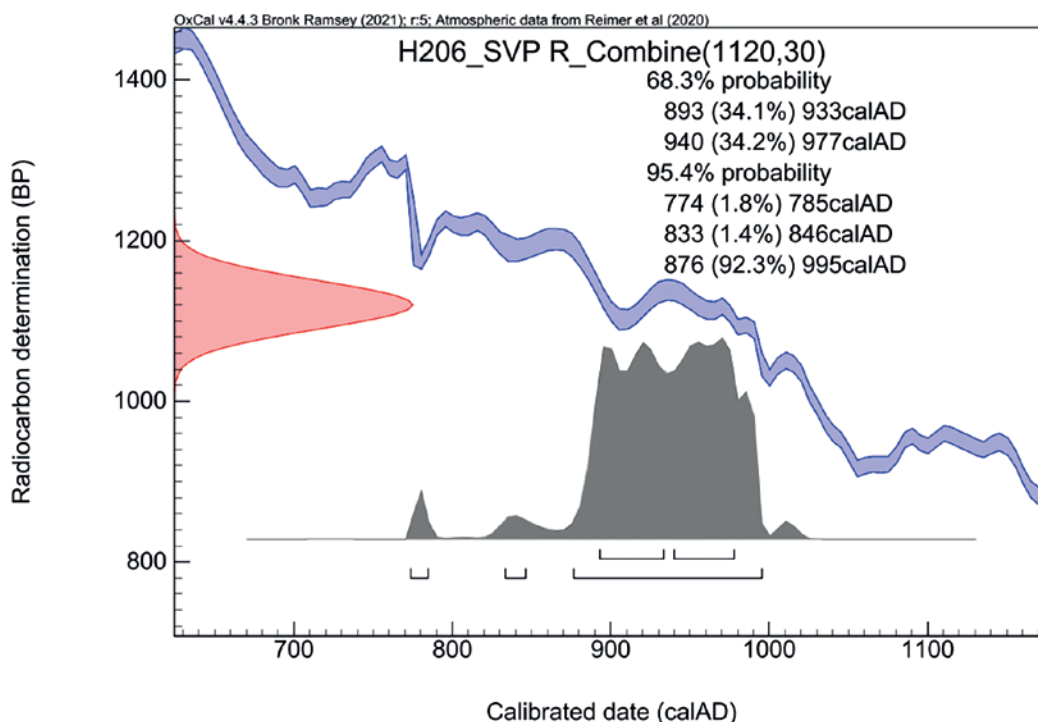
docela dobře možné, že se napodobovala pouze vnější forma rituálu bez porozumění myšlenkové náplně křesťanského ritu. V čase, kdy slovanská společnost ještě praktikovala tradiční domácí náboženské rituály, byla silně ovlivňována křesťanstvím, a navíc byla vystavena i kulturnímu vlivu nomádských etnik osídlujících Karpatskou kotlinu, je jednoznačné vysvětlení variability pozic horních končetin nemožné. Fenomén pokrčených horních končetin a jejich uložení v klíně nebo na hrudi je zřejmě odrazem různorodých činitelů, které utvářely pohřební *modus operandi* raného středověku a jsou v něm odzrcadleny náboženské, společensko-kulturní a možná i sociální prvky (Přichystalová – Kalová – Boberová 2019, 72).

Skrčená poloha

Mezi pertraktovanými hroby se objevil i jeden v nestandardní poloze, a to v silně skrčené pozici na levém boku. Je to již několikrát zmiňovaný hrob H206 (obr. 35). Horní končetiny byly pokrčeny v ostrém úhlu, kosti předloktí ležely ve stejné ose s páteří a kosti rukou se nacházely před obličejovou částí lebky. Dolní končetiny byly extrémně skrčeny, pravý femur ležel přes pánev a kolenní klouby se dotýkaly loketních. Kostí nohou se nacházely v úrovni pánve. Kostra byla uložena v místě nároží žlábků Z04. Výkop žlabu Z04 kostru neporušil. Nároží Z04 protínalo hrob v místě nohou. Stratigrafický vztah hrobové jámy a výkopu nároží není jasný. Zásypy obou kontextů nebylo možné rozlišit. Ve hře jsou tři možné alternativy: starší hrob a mladší ohrazení; současnost obou kontextů; starší ohrazení a mladší hrob. Všechny alternativy jsou

Obr. 35. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Fotografická dokumentace hrobu H206 s pohřbem ve skrčené poloze při nároží žlábků Z04.

Obr. 36. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Radiokarbonové datování hrobu H206. Kombinované datum ze dvou vzorků kostry.

ve stavu dalšího zkoumání. Podle radiokarbonové metody hrob H206 každopádně patří až na samotný konec velkomoravského či do povelkomoravského období (obr. 36). Datujeme ho na 95,4% úrovni pravděpodobnosti do rozmezí let 876 až 995 calAD (92,3 %).²

Jak již bylo zmíněno výše, v podkapitole o orientaci pohřbených jedinců, u hrobu H206 se jeví jisté podobnosti s hrobem H97 (stejná orientace, věk, pohlaví,

poloha těla, spojení se sídlištní strukturou), proto jednou z interpretačních možností je i tzv. stavební oběť s apotropajní funkcí. *T. Capelle (1985)* na základě německých archeologických nálezů vypracoval systém čtyř kategorií, podle kterých lze s vysokou mírou pravděpodobnosti určit archeologický pramen jako stavební oběť: 1) exponovaná poloha nálezů – nároží budovy, stěna/zed, sloupová/kulová jáma, blízkost otopného zařízení; 2) existence dalších lokalit s analogickými nálezů; 3) důkazy současnosti nebo chronologické souslednosti obětiny a stavby; 4) stopy po zvláštním zacházení, signifikantní výběr doprovodných artefaktů nebo zvířat. U hrobu H206 je bez vsí pochybnosti naplněn bod 1. Podobné nálezy

² Při použití 95,4% intervalu pravděpodobnosti připadají v úvahu ještě další dva intervaly, 774–785 calAD (1,8 %), a 833–846 calAD (1,4 %), které jsme ale nevzali na vědomí vzhledem k dendrochronologickému datování studny O266 a předpokládané době existence sídliště.

(bod 2) lze v odborné literatuře najít pro období raného i vrcholného středověku, i když ne vždy je archeologický nález podrobně dokumentován pro potřeby identifikace přítomnosti Capelleho kategorií, což následně problematizuje interpretaci objevené situace jako důkaz stavební či domové oběti. Takto interpretované kontexty s nestejnou mírou pravděpodobnosti byly objeveny například na Budči (dětský skelet uložený na východním okraji sídlištní jámy související s obytnou zemnicí A/76 – viz Tomková 2003, 577; Váňa 1978, 376–377; 1995, 30, 45, 67), na Drahúši (skelet malého dítěte v destrukci vnitřní strany fortifikace na předhradí – viz Bubník 1988, 192; Profant – Profantová 2004, 146; Tomková 2003, 582, 593), v Kouřimi, na ostrožně sv. Jiří (nález lidské lebky a kostí zapuštěných do čelní kamenné zdi severní hradby – viz Šolle 2000, 106; Tomková 2003), na Rokštejně (skelet dítěte ve skalní rozsedlině u jihozápadního nároží věže – viz Měřínský 2011), v Ronově nad Sázavou (kostra muže umístěná v malém výklenku u paty obvodové hradby – viz Dančová 2016, 134), ve Strachotíně – Petrově louce (pozůstatky tří jedinců nalezených na úrovni paty valu – viz Měřínský 2011, 229; Novotný 1963–1964, 168). Pro anglosaský svět publikovala analogické situace H. Hamerow (2010, 61–63). U bodu 3 je situace problematická, protože terénní poměry nedovolovaly jasně stanovit stratigrafický vztah mezi výkopem jámy pro tělo a výkopem nárožního kůlu a samotného žlábků. Naplnění čtvrtého bodu je také diskutabilní. Pokud je extrémně skrčená pozice těla brána jako důkaz zvláštního zacházení, pak je tento bod splněn, další stopy či přítomnost zvláštního inventáře chybí. Nálezovou situaci hrobu H206 umístěného do nároží žlabu Z04, pokud H206 budeme brát jako stavební oběť, lze interpretovat jako pozůstatek profylaktické magie, která měla zabezpečit bezpečnost, odolnost ohrazení, potažmo toho, co se v ohradě nacházelo, což by zase souviselo s tzv. prosperitní ochranou (Měřínský 2011, 226). Samozřejmě, pokud je hrob H206 starší nebo mladší než žlab Z04, pak je nálezová situace dílem náhody a interpretace kontextu se bude ubírat jiným směrem.

5.5.7 Věk a pohlaví pohřbených jedinců

Jedinci z disperzních funerálních areálů z polohy Severovýchodní předhradí mají velmi netypické demografické složení (antropometrické určení provedla Mgr. Anna Koudelková). Nejedná se sice o jedno ucelené pohřebiště, ale i tak je velmi zajímavá výrazná převaha dospělých jedinců spolu s absolutní absencí starších dětí ve věku Infans II–III a juvenilních jedinců. Věková struktura pohřbených naznačuje, že se zde nejedná o klasická pohřebiště ohraničená prostorem, časem a komunitou, která na nich pohřbívala, ale o funerální místa vzniklá z určité potřeby, z určitých důvodů, které lze archeologicky jen těžko objasnit (obr. 37).

V objevených hrobech bylo pohřbeno 10 dospělých jedinců a čtyři malé děti do věkové kategorie Infans I (v hrobě H204 byly rozlišeny kosti ze dvou jedinců). U hrobu H216, který byl identifikován v profilu sondy, nelze pohlaví ani věk určit, protože hrob nebyl zkoumán a kostra zůstala na původním místě pohřbu (tab. IV–V) Mezi dospělými jedinci byly rozeznány čtyři ženské a šest mužských skeletů. Všichni dospělci byli starší 30 let. Do kategorie Adultus/Maturus jsou zařazeni dva muži a dvě ženy, věkovou kategorii Maturus tvoří dva muži a jedna žena. Věku Maturus/Senilis, tedy 40 a více let, se dožili dva muži a jedna žena. V populaci úplně chybějí juvenilní jedinci a mladí dospělí.

Malé pohřebiště zkoumané v roce 2015 sestávalo ze sedmi hrobů, ve kterých bylo pohřbeno jedno malé dítě – novorozenec a šest dospělých lidí, z toho pouze jedna žena v kategorii Maturus. Navíc, z prostorového uspořádání není zcela jasné, zda dětský hrob H209 k minipohřebišti vůbec patřil; pokud ne, tak by se jednalo o funerální areál jen s dospělými jedinci ve věku od 30 do 55 (a více) let s naprostou převahou mužů. Je zajímavé, že se tato zvláštní skupinka hrobů nachází v těsné blízkosti nadzemního domu se zděným nárožím ND224, který interpretujeme jako rezidenční stavbu, možná obydlí elitní rodiny pohřbené v rotundě a její těsné blízkosti.

Pohlaví/věk	Žena	Muž	Dítě	Neurčeno
	4	6	4	1

Tabulka IV. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Rozptýlené hroby ze sídliště (sezony 2013–2016). Pohlaví a věk kosterních pozůstatků.

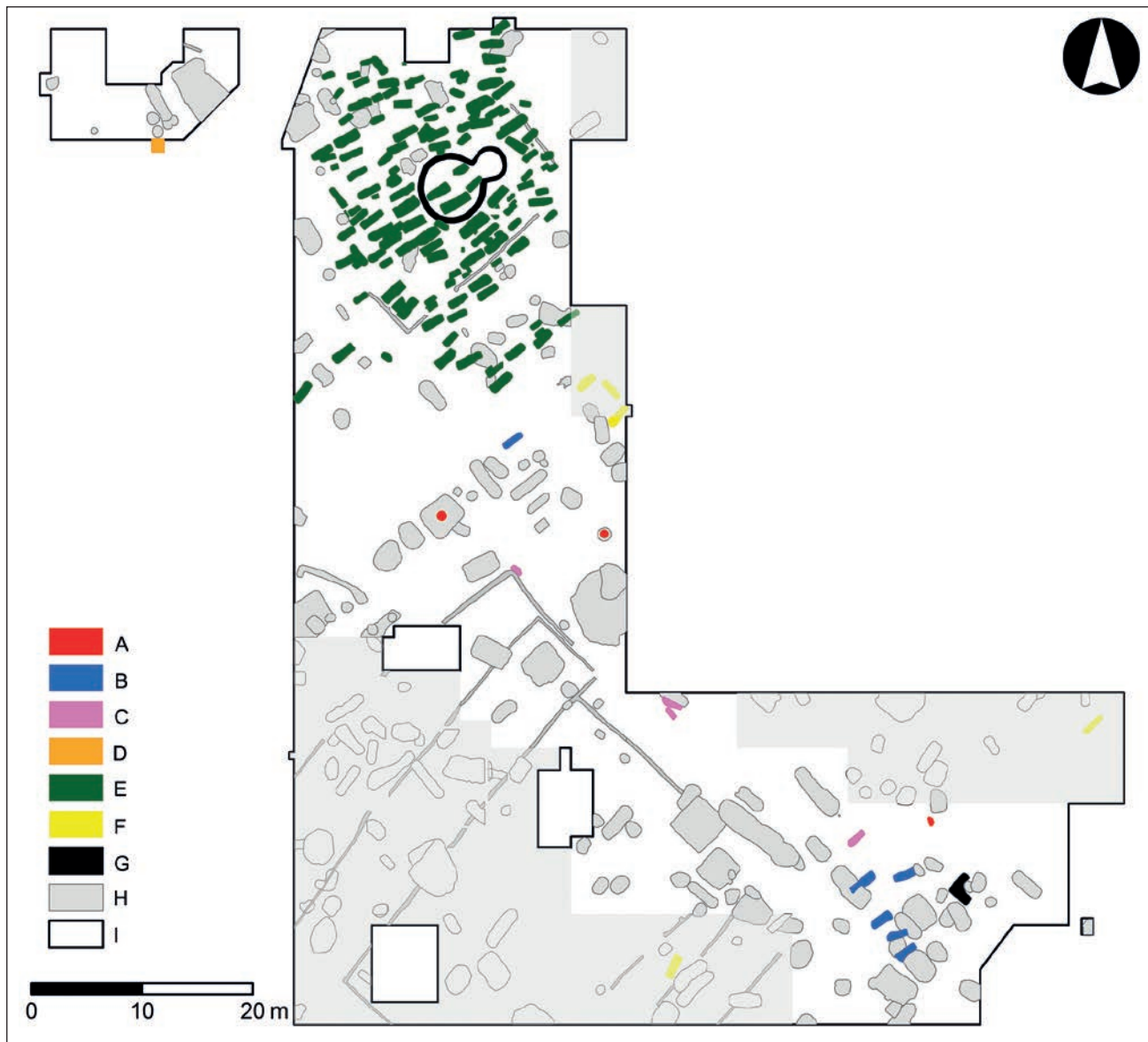
Věková kategorie						
NB	NB/Infans I	Infans I	Adultus/Maturus	Maturus	Maturus/Senilis	Neurčeno
1	2	1	4	3	3	1

Tabulka V. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Rozptýlené hroby ze sídliště (sezony 2013–2016). Věkové kategorie kosterních pozůstatků (NB – New born).

5.5.8 Hrobový inventář

Nálezy z hrobových zásypů

Kromě keramických střepeň zásypů hrobů obsahovaly i zlomky železných, keramických a kostěných artefaktů. Mezi těmito předměty nejsou žádné specificky signifikantní nálezy, ať už chronologicky citlivé, anebo náležející do příznačné obchodní provenience. Zlomky artefaktů se vyskytují v zásypech hrobů, které se nacházely v blízkosti sídlištních objektů, nebo výkopy jejich hrobových jam porušovaly výkopy již zaniklých a zanesených sídlištních objektů. Kulturní vrstva i vý-

Obr. 37. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Rozptýlené hroby na sídlišti. Pohlaví pohřbených jedinců. A – dítě, B – muž, C – žena, D – neurčeno, E – hroby na kostelním pohřebišti, F – rozptýlené sídlištní hroby prozkoumané v letech 2018–2020, G – základy kostela a vyzděné nároží, H – sídlištní objekty, I – prozkoumaná plocha. Šedě – plochy prozkoumané v letech 2018–2020.

plně sídlištních objektů jsou na podobné zlomky bohaté a jejich výskyt v zásypech hrobů není ničím překvapivým.

Fragmenty železných předmětů se vyskytly v zásypech hrobů H203, H210, H212, H214 (tab. 198: 1, 202: 1, 203: 1, 204: 1, 2). Výplň hrobu dospělého muže H203 obsahovala neurčitý tyčinkovitý předmět válcovitého průřezu s jedním koncem zahroceným (tab. 198: 1). V zásypu mužského hrobu H210 se vyskytl zlomek čepele železného nože s rovným hřbetem a s ostrím obloukovitě zvednutým směrem k hřbetu (tab. 202: 1). Zlomek železné plechové ataše z vědra se zachovaným koncem s očkem byl součástí zásypu mužského hrobu H212 (tab. 203: 1). Posledním železným artefaktem nalezeným ve výplni hrobové jámy je dvouramenná

železná skoba vyrobená z tyčinky hraněného průřezu (tab. 204: 1). Výplň mužského hrobu H213 obsahovala zlomek lastury, která se nacházela mezi femury (blíže k levému). V zásypu hrobu starého muže H215 byly nalezeny dva artefakty, a to zlomek kostěného hrotu a neidentifikovatelný hliněný kruhový předmět, který je formován do tvaru malého vrchlíku a připomíná přeslen. Na vrcholu vrchlíku jsou patrné známky poškození, lom není recentní. Spodní kruhová část je mírně vklenutá dovnitř. Ve středové části předmětu je patrný nedovrtný otvor (tab. 204: 2).

Nálezy hrobového inventáře

Jediným hrobem, který byl vybaven hrobovým inventářem, byl hrob staré ženy H208. Mrtvá byla ozdobena

náhrdelníkem, ze kterého se dochovaly dva skleněné korálky (jeden pouze v malých fragmentech) a závěsek v podobě provrtané fosilní ulity. Pod pravou lopatkou a horní částí humeru se nacházel malý železný nůž.

Železný nůž

Zlomek čepele nože dlouhý 8,8 cm se nacházel zčásti pod proximální částí pravého humeru, z jeho vnitřní strany (mezi humerem a žebry) a zčásti pod lopatkou (inv. č. P279072, tab. 201: 3). Podle dochované části patří tento exemplář k nejběžnějšímu typu nožů s rovným hřbetem a ostrím, které je k hrotu obloukovitě zvednuté (Balcárková 2006, 66–70). Místo nálezů není příliš frekventované, ale poloha nože v hrobech v oblasti horní části hrudníku, krční páteře a podél humeru je jev vyskytující se jak na Pohansku, tak na jiných soudobých lokalitách (Přichystalová – Kalová – Boberová 2019, 137). Nůž spolu s keramikou patří k nejčastějším součástem hrobové výbavy a není vázán na konkrétní pohlaví anebo věkovou kategorii, snad s výjimkou věkové skupiny Infans I, u které nebyl nález nože jak na kostelních, tak na disperzních sídlištních pohřebištích Pohanska evidován.

Skleněné korálky

Oba skleněné korálky byly nalezeny v oblasti kolem lebky. Bílý průsvitný korálek se nacházel pod mandibulou na krčních obratlích a zaznamenán byl až po vyzdvižení lebky. Druhý exemplář – zcela rozpadlý korálek s měděnou trubičkou v místě navlékacího otvoru – byl objeven při odebrání vzorků na fosfáty v místech, kde ležela již vyzdvižená lebka.

Skleněný korálek zaobleného kónického až bochánkovitého tvaru má v současnosti bílou čirou barvu připomínající křišťál. Povrch skla mírně opalizuje. Ve skle jsou viditelné vzduchové bublinky. Na korálku je patrná jemná úprava tvaru fasetováním. Artefakt je recentně poškozený. Jedná se o korálek větších rozměrů s max. průměrem 2,2 cm a výškou 1,4 cm (inv. č. P279068, tab. 201: 1a–1c).

O druhém, fragmentárně dochovaném korálku nelze podat žádné podrobnější informace (inv. č. P279069, tab. 201: 2). Na dně hrobové jámy zůstala pouze drť skleněných zlomků se zbytky měděné trubičky.

Nálezy korálků v hrobových kontextech nepatří na Pohansku k příliš četným. Z pohřebiště u prvního kostela je to pouze 13 hrobů, u druhého kostela se skleněný korálek ve výbavě vyskytl jen ve dvou hrobech. Ani disperzní sídlištní hroby nejsou bohaté na tento typ artefaktu. V poloze Lesní školka se vyskytl ve dvou hrobech, v poloze Žárové pohřebiště to byl pouze jeden hrob, ale zato s 39 kusy. Na Lesním hrůdu byl korálek evidován v jednom hrobě a na Jižním předhradí byly skleněné korálky nalezeny ve čtyřech hrobech (Přichystalová – Kalová – Boberová 2019, 118–119).

Závěsek z ulity měkkýše

Zlomek závěsku z provrtané ulity třetihorního měkkýše byl nalezen v prostoru hrudníku, bohužel přesná poloha artefaktu nebyla zaznamenána (inv. č. P279070, tab. 201: 4). Jedná se o schránky kenozoických měkkýšů druhu gastropod (břichonožci). Je zajímavé, že analogické závěsky byly objeveny i v hrobech na blízkém pohřebišti u druhého kostela H95 a H108 (Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 110–112).

Výskyt tohoto druhu ozdob v kontextu hrobového inventáře je jevem raritním. Na území Moravy byly evidovány závěsky vyrobené z fosilních schránek liližic, kelnatek a gastropodů. V hrobových nálezích se vyskytují i ulity subrecentních plžů, jako je ostranka jaderská nebo tzv. mušle kauri (zavinutec). Analogický nález k těm ze Severovýchodního předhradí, tedy závěsek tvořený jehlancovitě tvarovanou schránkou gastropoda, byl dokumentován v dětském hrobě 504 v Rajhradě (Staňa 2006, 87, 129), v Prušánkách – hrob 31 (Klanica 2006a, 174; 2006b, 67) anebo v Dolních Věstonicích, kde byly zároveň v kombinaci s olověným závěskem typu Velké Bílovice (Ungerma 2007, 225–226, 228).

Časový interval výskytu závěsků vyrobených z jehlancovitě tvarovaných fosilních ulit lze stanovit na základě dvou předpokladů. Jejich využití ve funkci ozdoby nebylo časté, proto se lze domnívat, že mohlo jít o časově omezenou módní záležitost. Na základě nálezů těchto artefaktů v kombinaci s chronologicky citlivými předměty, jako jsou olověné křížky nebo olivovité skleněné korálky, je možné dobu jejich výskytu stanovit do vyznívání středohradištního období, tedy na konec 9. století a do prvních dekád 10. století (Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 112).

5.5.9 Superpozice hrobů s jinými archeologickými kontexty

Ze 14 sledovaných hrobů jich 10 bylo v nějakém vztahu s dalším archeologickým kontextem (tab. VI). Nejčastěji je zaznamenána situace, kdy funerální kontext jasně porušoval sídlištní, a to celkem osmkrát. Je však nutné zmínit fakt, že v případě deponace dítěte do zásypu zásobní jámy O174, označené jako hrob H205, se jedná o situaci z časně slovanského, potažmo starohradištního období. A nálezovou situací označenou jako hrob H204, což je deponace jednoho, možná dvou dětí do zásypu záměrně sanované středohradištní zemnice O175, také nelze charakterizovat jako standardní pohřeb. V každém případě zde platí, že mladší funerální aktivita porušila starší sídlištní.

Zajímavá je situace v prostoru malého disperzního pohřebiště v jihovýchodní části zkoumané plochy. Ze sedmi hrobů (H209–H215) tři výrazně porušují starší sídlištní situace. Hroby H212 a H215 byly vyhloubeny

Superpozice archeologických objektů					
Hrob porušuje sídlištní objekt		Sídlištní objekt porušuje hrob		Nejednoznačná stratigrafická situace	
H204	O175	O230	H210	H206	Z04
H205	O174				
H207	O218				
H208	O218				
H212	O238, O250				
H214	O205				
H215	O232, O250				
H216	O256				

Tabulka VI. Břeclav – Pohansko. Severovýchodní předhradí. Rozptýlené hroby ze sídliště (sezony 2013–2016). Kategorie superpozice hrobu s jiným archeologickým objektem.

v místech, kdy výkop jedné hrobové jámy porušil zásypy dvou sídlištních objektů. Situace jasně ukazuje, že v čase pohřbívání tato část sídliště nebyla již aktivně využívána.

Stratigrafický stav, kdy byl hrob porušen mladším sídlištním objektem, byl zaznamenán pouze v jednom případě. Jedná se opět o prostor malého pohřebiště v blízkosti zděného nároží O224 v jihovýchodní části zkoumané plochy. Hrob H210, který byl poněkud vysunutý z řady hrobů (H211 až H215) směrem na severovýchod, byl u kratší severovýchodní stěny porušen sídlištním objektem 230. Pokud je tedy hrob H210 současný s dalšími hroby v jeho bezprostředním okolí, pak je zde zaznamenána opětovná změna aktivity z funerální zpět k sídlištní. Poměrně rychlé střídání aktivit na jednom prostoru bylo zaznamenáno také v poloze Jižní předhradí (Přichystalová – Kalová – Boberová 2019, 92). Jak dlouho mohla trvat fáze jedné aktivity, než ji vystřídala druhá, nelze v současné době jasně deklarovat. Ani relativní chronologie vystavěná na základě vývoje keramiky v čase a výskytu chronologicky citlivých artefaktů, ani absolutní chronologie podložená daty z radiokarbonových analýz nedosahují takovou preciznost pro zachycení úžejí vymezených časových intervalů, abychom byli schopni tyto změny využívání prostoru charakterizovat přesněji.

Posledním, ale zato velmi důležitým případem superpozice archeologických kontextů, je vzájemný stratigrafický vztah mezi hrobem skrčence H206 a nárožím základového žlabu Z04, kde byl hrob situován. Jak již bylo zmíněno výše, zásypy obou kontextů nebylo možné rozlišit a ve hře jsou tři možné alternativy: starší hrob a mladší ohrazení; současnost obou kontextů; starší ohrazení a mladší hrob. V případě současnosti či krátké časové souslednosti lze nález interpretovat jako případnou stavební oběť (viz výše). Pokud se jedná o vzdálenější události, opět zde máme příklad střídání aktivit, zřejmě ve velmi krátkém čase na malém prostoru.

5.5.10 Datování funerálních kontextů

Pokud bychom chtěli hrobové celky zařadit do konkrétního časového intervalu bez znalosti komplexní situace na Severovýchodním předhradí, potažmo v celém sídlištním komplexu Pohanska, pravděpodobně by se nám to vůbec nepodařilo. Standardní hroby a také deponace dětských jedinců v zásypech sídlištních objektů neobsahují téměř žádný hrobový inventář, a pokud ano, jeho součástí až na výjimky nejsou chronologicky citlivé.

Při zařazení hrobů z předhradí do časového kontextu nám pomáhají znalosti vývoje osídlení prostoru, které máme k dispozici z předcházejících výzkumů (Macháček – Balcárková – Čáp et al. 2014; Macháček – Dresler – Přichystalová 2018; Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016). Dále využíváme možnosti kombinace relativní a absolutní chronologie (viz kapitola 8. Datování sídliště na Severovýchodním předhradí Pohanska). A také znalosti o pohřebním ritu, o attributech úpravy hrobových jam, které se objevují v jistých časových obdobích, i o organizaci pohřebních areálů v rámci celého sídelního komplexu.

Pro „nekostelní“ hroby ze Severovýchodního předhradí je signifikantní výskyt úprav hrobové jámy za použití kamene (symbolické obložení hrobové jámy), nebo výskyt podložení hlavy zemřelého plochým kamenem. Tyto vlastnosti evidujeme u hrobů z kostelních pohřebišť. V rámci těchto nekropolí hroby s kamennou úpravou hrobové jámy nebo s podložním hlavy (nebo nohou) plochým kamenem větších rozměrů řadíme do nejmladších fází jejich fungování (Macháček – Dresler – Přichystalová et al. 2016, 38).

Výrazně nám pomáhají stratigrafické situace, kde máme k dispozici narušení starších sídlištních objektů mladšími hroby. Zásyp těchto objektů obsahuje keramický materiál z vrcholné fáze rozkvětu produkce velkomoravské keramiky (např. objekty 205 nebo 232). Hroby byly do těchto zásypů sídlištních objektů zahloubeny v čase, kdy tyto objekty byly z živé kultury odstraněny již delší čas.

Hrob H208 nám poskytl jistou chronologickou indicii díky výskytu závěsku z ulity třetihorního plže. Analogie k této ozdobě máme přímo na pohřebišti u druhého kostela (H95, H108) anebo na jiných soudobých nekropolích, kde je tento typ závěsku doložen v kombinaci s chronologicky citlivými předměty,

jejichž datace spadá na konec 9. až počátek 10. století (viz výše).

Z uvedeného vyplývá, že disperzní sídlištní hroby ze Severovýchodní předhradí ze sezon 2013 až 2016 je možné zařadit do vrcholné až pozdní fáze velkomoravského, případně povelkomoravského vývoje.